

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS KATEDRA

Socialinės pedagogikos magistrantūros studijų programa

Inga Skiotytė

**LYTIŠKUMO UGDYMAS, KAIP SOCIOEDUKACINĖ PROBLEMA:
VERTINAMASIS POŽIŪRIS**

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovas –
doc. dr. Adolfas Juodraitis*

2013

Magistro darbo santrauka

Magistro darbe analizuojamas paauglių lytiškumo ugdymas socioedukaciniu aspektu. Pagrindinis šiame darbe atlikto tyrimo tikslas – atskleisti socialinio pedagogo veiklos galimybes vykdant lytiškumo ugdymą.

Darbe atlikta teorinė lytiškumo bei seksualumo sampratų analizė, taip pat atskleistas paauglių bei socialinių pedagogų požiūris į lytiškumo ugdymo reikšmę ir esamą situaciją. Iškelta hipotezė, jog lytiškumo ugdymo mokykloje užduotys įgyvendinamos nesistemiškai ir nekompleksiškai, menkai išnaudojant pedagoginio personalo kompetencijas bei galimybes. Suformuoti uždaviniai 1) išsiaiškinti socialinių pedagogų požiūrį į mokinių rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo svarbą bei esamą padėtį; 2) atskleisti socialinių pedagogų veiklos galimybes dalyvaujant moksleivių lytiškumo ugdymo procese; 3) paauglių nuomonės apie lytiškumo ugdymo būklę identifikavimas; 4) atskleisti paauglių požiūrį į socialinio pedagogo dalyvavimą vykdant lytiškumo ugdymą; 5) pateikti socialinių pedagogų įsitraukimo į moksleivių lytiškumo ugdymo procesą optimizavimo gaires.

Pusiaus standartizuoto tipo interviu metodu buvo atliktas tyrimas, kuriame dalyvavo 10 socialinio pedagogo kvalifikaciją turinčių ir šioje srityje dirbančių specialistų bei jaunuolių pora (vaikinas ir mergina), kurie būdami paaugliai susilaukė vaiko. Tyrimo duomenys analizuojami taikant kokybinį – interpretacinį turinio analizės (*Content*) metodą.

Interviu metu siekta išsiaiškinti paauglių požiūrį į lytiškumo ugdymo vykdymą bendrojo lavinimo mokykloje bei socialinio pedagogo vaidmenį šiame procese.

Pagrindinės empirinio tyrimo išvados atskleidžia, jog moksleiviai turi nemažai informacijos lytiškumo tema, tačiau, jų teigimu, šios žinios mokykloje per vėlai teikiamos ir nėra efektyvios. Interviu dalyviai akcentuoja, kad pedagogai vengia kalbėti tokiais temomis. Gauti rezultatai rodo, kad mokykloje lytiškumo ugdymas dažniausiai priskiriamas tik biologijos mokytojams, kiti pedagogai į tai nelinkę įsitraukti.

Nurodoma, kad lytiškumo ugdymas – tai ir socioedukacinės veiklos kryptis. Duomenys atskleidžia, kad socialinių pedagogų dalyvavimas lytiškumo ugdyme vis dar yra minimalus. Respondentų teigimu, socialinis pedagogas mokykloje atlieka daug kitų funkcijų ir dėl to negali skirti pakankamai laiko bendravimui su mokiniais. Taip pat pastebima ir kompetencijos vykdyti lytiškumo ugdymą stoka. Socialiniai pedagogai norėtų daugiau dėmesio ir pagalbos padedant įgyti reikiamų žinių bei įgūdžių.

Esminiai žodžiai: paaugliai, lytinė elgsena, lytiškumo ugdymas, lytiškumas, seksualumas, socioedukacinė veikla.

Turinys

<i>Magistro darbo santrauka</i>	2
Įvadas	4
<i>1 skyrius. VISUMINĖ LYTIŠKUMO SAMPRATA</i>	9
1. 1. Lytis ir lyčių stereotipai	9
1. 2. Lytiškumas ir jo prasmė	11
1. 3. Lytinio ugdymo, auklėjimo ir švietimo sąvokų samprata	14
<i>2 skyrius. LYTIŠKUMO RAIŠKOS IR UGDYMO YPATUMAI PAAUGLYSTĖJE</i>	18
2. 1. Paauglių lytiškumo raiškos ypatybės	18
2. 2. Požiūrio į paauglių seksualumą kaita	20
2. 3. Ankstyvi lytiniai santykiai fiziniu, psichologiniu ir socialiniu aspektais	21
2. 4. Veiksniai, įtakojantys paauglių lytiškumo raiškos ypatumus	23
<i>3 skyrius. LYTIŠKUMO UGDYMO, KAIP SOCIOEDUKACINĖS VEIKLOS, VERTINAMOJO POŽIŪRIO TYRIMAS</i>	27
3. 1. Tyrimo metodologija	27
3. 2. Tyrimo metodika	28
3. 2. 1. Duomenų rinkimo ir analizės metodai	28
3. 2. 2. Tyrimo imtis ir atranka	29
3. 3. Kokybinio tyrimo – interviu analizė	29
3. 3. 1. Interviu su socialiniais pedagogais rezultatų analizė	30
3. 3. 2. Interviu su paauglių pora rezultatų analizė	42
Išvados	53
Rekomendacijos	54
Literatūra	55
Summary	60
<i>PRIEDAI</i>	61

Ivadas

Socialinis problemos aktualumas. Lytiškumas yra viena iš pagrindinių žmogiškumo apraiškų. Tai glaudžiai siejasi su fiziniais, psichiniais, socialiniais bei dvasiniais žmogaus komponentais. Individo lytiškumas atsiskleidžia per asmens lytinį tapatumą, t. y. jo vyriškumą arba moteriškumą. Taip pat tai vadinama esminiu asmens pamatu, kurio dėka vyrai ir moterys išgyvena ryšį su savimi, su kitais ir su visu pasauliu (Ustilaitė, 2008).

Paauglystėje lytiškumo fenomenas įgyja ypatingą reikšmę, kadangi lemia jaunuolių seksualinio elgesio būklę bei pobūdį. Intymūs santykiai gali būti būdas, kuris paaugliams padeda įtvirtinti savo lytinį tapatumą ir jaustis suaugusiems bei savarankiškiems (Karan, 1991).

Įvairių pasaulio šalių mokslininkai domisi pagrindinėmis paauglių lytiškumo raiškos problemomis. Vakarų Europoje bei JAV tyrinėtas seksualinių santykių paplitimas ir kontraceptinių priemonių vartojimas skirtingose paauglių amžiaus grupėse. Atlikti moksliniai tyrimai rodo, jog lytinis gyvenimas pradedamas vis ankstesniame amžiuje (Pocevičienė, 2007).

Paauglių lytiniu aktyvumu Lietuvoje labiau imta domėtis kiek daugiau nei prieš dešimtmetį. Pirmasis nacionalinis tyrimas, susijęs su lytine ir reprodukcinė sveikata, atliktas 1995 metais. Nors į jį nebuvo įtraukti jaunesni nei 18 metų amžiaus asmenys, tačiau gauti duomenys pakankamai aiškiai atskleidė, jog kiekviena jaunesnė karta lytiškai aktyvi tampa vis anksčiau (Stankūnienė, Mitrikas, 1997).

Visais laikais būdavo nesantuokinių lytinių santykių, tačiau per pastaruosius dešimtmečius jie smarkiai paplito, o ypač jau minėtame paauglystės amžiaus tarpsnyje. Seksualinė revoliucija provokuoja laisvą požiūrį į nesantuokinius bei ankstyvus lytinius santykius (Leliūgienė, 2002). Kaip teigia šį reiškinį tyrinėjantys sociologai, viena iš priežasčių, dėl kurių ikivedybiniai lytiniai santykiai dažnėja, yra ta, kad fizinė branda pasiekama daug anksčiau negu socialinė (Stankūnienė ir kt., 1999). Ustilaitės (2008) teigimu, ankstyvų lytinių santykių paplitimą iš dalies galima paaiškinti visuomenėje liberalėjančiomis elgesio normomis, besikeičiančiais stereotipais bei moralės principais. Šiuolaikinė visuomenė toleruoja jaunimo seksualinį aktyvumą, neištikimybę ir gyvenimą be santuokos. Skatinamas vartotojiškų vertybių plitimas, kuris keičia požiūrį į bendravimą.

Lytiniai santykiai ankstyvame amžiuje yra traktuojami kaip problema, todėl įvairių mokslo šakų (pedagogikos, sociologijos, filosofijos, psichologijos ir kt.) specialistai lytiškumo fenomenui skiria vis didesnę dėmesį. Neplanuoti nėštumai, ankstyvieji gimdymai, abortai bei lytiniu keliu plintančios ligos kelia pavojų ne tik jaunų žmonių sveikatai, bet ir psichosocialinei jų raidai, ekonominei gerovei ateityje. Ankstyva ir nesaugi lytinė elgsena neigiamai veikia ne tik individą ar jo šeimą, bet ir visą bendruomenę (Pocevičienė, 2007). Ustilaitė (2003) nurodo, jog

be nepageidaujamo nėštumo, ankstyvi lytiniai santykiai padidina riziką užsikrėsti lytiškai plintančiomis infekcijomis (LPI), gali pakenkti bręstančio žmogaus psichinei ir fizinei sveikatai, įtakoti pavojingą elgseną – alkoholio, narkotikų vartojimą, bendravimą su delinkventinėmis bendraamžių grupėmis. Pripažįstama, jog jaunų asmenų seksualumas yra itin reikšmingas ir neišvengiamas jų raidos komponentas, tačiau ši tema vis dar sukelia nuolatinius socialinius konfliktus bei sumaištį pedagogų, medikų ir tėvų tarpe (Pocevičienė, 2007).

Imelinskio (1999) teigimu, paauglių seksualinis elgesys priklauso nuo socialinių veiksnių. Įtakos turi aplinka, auklėjimas, artimųjų pažiūros bei elgesys, ypatingai bendraamžių. Ruškus, Merkys (2002) pabrėžia, jog labai svarbūs yra mikrosocialinio ir makrosocialinio konteksto dalykai: psichosocialiniai santykiai šeimoje, šeimos socialinis ekonominis bei kultūrinis statusas, socialinis vaiko tinklas, bendruomeniškumo branda gyvenamojoje vietovėje ir mokykloje, žiniasklaidos moralinės aspiracijos ir socialinė orientacija (arba jų deficitas), švietimo sistemos atvirumas bei demokratiškumas, kryptingos jaunimo politikos egzistavimas (arba jos deficitas).

Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) rekomendacijos pabrėžia paauglių lytinio mokymo svarbą. Lietuvoje jaunimo lytinės sveikatos poreikiai nėra vertinami kaip prioritetiniai. Mūsų šalyje reprodukcinės sveikatos terminas yra dar gana naujas, todėl neretai prieštaringai vertinamas. Lytinės sveikatos sąvoka siejama tik su kontracepcija, lytiškai plintančių ligų diagnostika bei gydymu. Lytinis ugdymas nepagrįstai tapatinamas su lytiniu švietimu, akcentuojant tik informacijos apie lytinius santykius sklaidą mokinių tarpe (Boicova, 2010).

Mokslinis problemos aktualumas. Moksleivių lytiškumo ugdymas ir rengimas šeimos gyvenimui yra sudedamoji ugdymo dalis, apimanti įvairių mokslo žinių perteikimą bei gebėjimą jas pritaikyti konkrečiose situacijose. Tai pagrįsta visapusišku asmenybės supratimu ir vertybinių nuostatų ugdymu. Šio proceso tikslas yra parengti jaunas žmones šeimos funkcijų atlikimui. Lytiškumo ugdymas ir rengimas šeimai orientuojamas į gyvenimo mažoje grupėje suvokimą, šeimos gyvenamosios aplinkos kūrimą. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija yra parvirtinusi *Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo* (RŠLU) programą, kuri turėtų būti privalomai integruojama į visus mokomuosius dalykus, nedidinant Bendruosiuose ugdymo planuose numatytų dalykui skirtų pamokų skaičiaus (Juškelienė ir kt., 2009).

Jaruševičienė, Valius (2005) teigia, kad mūsų šalyje ugdymo institucijos lytiškumo ugdymui skiria nepakankamai dėmesio. Reali padėtis yra gana prasta, todėl, pasak Leliūgienės (2002), mokyklos privalo daugiau laiko skirti paauglių seksualiniam ugdymui bei rengimui šeimai. Ustilaitė (2008) akcentuoja, kad lytinių santykių paplitimas paauglystėje bei su tuo susijusios problemos išryškina lytiškumo ugdymo, t. y. tikslingos bei kryptingos pedagoginės veiklos, būtinybę.

Lytiškumą, lytiškumo ugdymą, su juo susijusias problemas bei kitus aspektus tyrinėjo ir apie tai rašė Ustilaitė (2000; 2001; 2002; 2003; 2004; 2005; 2007; 2008), kuri teigia, jog lytiškumas ir paauglystė yra glaudžiai susiję dalykai, kadangi būtent šiame asmenybės vystymosi tarpsnyje lytiškumo fenomenas įgyja ypatingą reikšmę. Autorė tyrinėja socialines bei psichologines problemas, kylančias dėl ankstyvo lytinio gyvenimo, taip pat priežastis, kurios įtakoja didėjančią paauglių lytinį aktyvumą.

Pasak Bajoriūno (2001), svarbią reikšmę lytiškumo ugdymui turi šeima. Tėvų tarpusavio santykiai daro stiprų poveikį vaiko moraliniams veiksams, požiūriui, elgesio normoms bei įpročiams. Šeimą, kaip vieną iš pagrindinių lytiškumo ugdymo dayvių, taip pat nurodo Bormanas ir Šilė (1982). Anot autorių, šeimos aplinka daro didelę įtaką jaunų žmonių santykiams bei jų elgesiui visuomenėje. Vaikui labai svarbu, ar šeimoje yra susiklausymas ir harmonija, ar jo tėvai nuoširdžiai myli vienas kitą. Kaip svarbią problemą jie nurodo tai, jog nemaža dalis tėvų stengiasi išvengti pokalbių su vaiku apie lytinį brendimą bei seksą, nors iš tikrųjų turėtų suvokti, kad visos pastangos pavaizduoti vaikams pasaulį be lytinių santykių yra pasmerktos žlugti. Tiek mokslininkai, tiek remiantis realiomis gyvenimo situacijomis jau ne kartą įrodyta, kad lytiškumo ugdymas niekada nebūna per ankstyvas. Priešingai – jis dažnai būna pavėluotas.

Apie reprodukcinę sveikatą kalba Narbekovas (2008), Obelenienė (2004; 2008), Pukelis (2004; 2008). Jų teigimu, paaugliams būtina teikti žinias ir paslaugas, padedančias suvokti save seksualiniuose santykiuose, apsaugančias nuo nepageidaujamų nėštumų bei lytiškai perduodamų ligų. Akcentuojama, kad pagrindiniai tokios sveikatos diegimo metodai yra informavimas, švietimas, mokymas bei vietinių nevyriausybinų organizacijų pritraukimas. Lytiškumo ugdymo tema įvairiais aspektais taip pat nagrinėjama Daudaravičienės (2001), Pocevičienės (2007), Leliūgienės (2002; 2003), Jaruševičienės (2005), Valiaus (2005), Jociūtės (2005), Kuliešytės (2005), Gučo (1990), Imelinskio (1999) darbuose.

Remiantis moksliniais tyrimais, susijusiais su lytiškumu bei jo ugdymu, taip pat kita literatūra bei masinės informacijos šaltiniais, galima teigti, kad lytiškumo ugdymas yra probleminė mūsų visuomenės sritis. Švietimo bei ugdymo įstaigos tam skiria nepakankamai dėmesio. Lietuvoje lytiškumo ugdymas nėra atskira privaloma disciplina (Pocevičienė, 2007). Šio darbo naujumas grindžiamas tuo, jog jame siekiama išanalizuoti paauglių lytiškumo ugdymą socioedukaciniu aspektu, kadangi viena iš socialinio – pedagoginio darbo su vaikais ir paaugliais kryptių yra lytiškumo ugdymo vykdymas (Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo universalioji programa, 2000).

Tyrimo objektas – lytiškumo ugdymas kaip socioedukacinė problema.

Hipotezė – lytiškumo ugdymo mokykloje užduotys įgyvendinamos nesistemiškai ir nekompleksiškai, menkai išnaudojant pedagoginio personalo kompetencijas bei galimybes.

Tyrimo tikslas – atskleisti socioedukacinės veiklos galimybes vykdant lytiškumo ugdymą.

Uždaviniai:

1. Išsiaiškinti socialinių pedagogų požiūrį į mokinių rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo svarbą bei esamą padėtį.
2. Atskleisti socialinių pedagogų veiklos galimybes dalyvaujant moksleivių lytiškumo ugdymo procese.
3. Paauglių nuomonės apie lytiškumo ugdymo būklę identifikavimas.
4. Atskleisti paauglių požiūrį į socialinio pedagogo dalyvavimą vykdant lytiškumo ugdymą.
5. Pateikti socialinių pedagogų įsitraukimo į moksleivių lytiškumo ugdymo procesą optimizavimo gaires.

Tyrimo dalyviai. 10 socialinio pedagogo kvalifikaciją turinčių ir šioje srityje dirbančių specialistų bei jaunuolių pora (vaikinas ir mergina), kurie būdami paaugliai susilaukė vaiko.

Tyrimo metodai:

- Mokslinės literatūros analizė.
- Individualus pusiau struktūruotas interviu.
- Duomenų apdorojimui taikomas kokybinis – interperetacinis turinio analizės (*Content*) metodas.

Pagrindinės sąvokos.

Lytis – tai biologiškai bei socialiai veikiamos savybės, apibūdinančios vyrus ir moteris (Myers, 2000).

Lytiškumas – asmenybės, savęs kaip vyro ar moters suvokimas, vertybės, lytinė orientacija ir elgsena, lytinė sveikata ir raida (Ustilaitė, 2001).

Seksualumas – tai vyriškumo ar moteriškumo požymis, jausminis malonumas, atsirandantis dėl fizinio kontakto, taip pat emocinis atlygis, kurį gauname palaikydami ryšį su kitais (Cymru, 2000). Medicinos enciklopedija (1994) seksualumą apibūdina kaip gebėjimą reaguoti į išorinius ir vidinius lytinius dirgiklius, taip pat gebėjimą lytiškai susijaudinti.

Lytinė sveikata – tai fizinė, emocinė, dvasinė ir socialinė žmonių gerovė, susijusi su lytiškumu, o ne tik ligų, funkcijos sutrikimų ar fizinių defektų nebuvimas (Stonienė ir kt., 2008).

Lytiškumo ugdymas – tai tikslinga ir kryptinga pedagoginė veikla, kuria siekiama derinti konkrečių žinių lytiškumo klausimais perteikimą su dorovinių asmenybės nuostatų bei savybių ugdymu bei ruošti asmenis šeimos gyvenimui (Ustilaitė, 2001).

Lytinis auklėjimas – tai pedagoginės veiklos procesas, kuriuos siekiama kildinti dorovines asmenybės savybes, lemiančias kitos lyties „asmens vertės teigimą“, tam pajungiant seksualines vertes (Ustilaitė, Stonienė, Dapkevičienė, 2008).

Lytinis švietimas – tai informacijos pateikimas visuomenei, jos grupėms ar atskiriems asmenims apie žmogaus lytiškumą ir lytinę sistemą, reprodukcinės sveikatos išsaugojimą, rizikingą lytinį elgesį bei su juo susijusias problemas (Daudaravičienė, 2001).

Socioedukacinė veikla – tai permanentinį pobūdį turinti veikla, nukreipta į ugdytinio visapusišką galių plėtojimą ir ugdymą, sąlygų asmenybės vystymuisi ir individualiam ugdymuisi sudarymą, užtikrinant ugdytinio pilnutinę socializaciją jį supančioje aplinkoje bei jo integraciją, kartu įgalinant jį prisitaikyti prie nuolat pasaulyje vykstančių visuomenės pokyčių (Young, 1998).

Magistro darbo struktūra. Šį magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 3 skyriai, išvados, rekomendacijos, naudotos literatūros sąrašas (90 šaltinių), santrauka (reziumė) anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 8 lentelės. Prieduose pateikiami interviu klausimai. Darbo apimtis be priedų – 61 puslapis.

I skyrius. VISUMINĖ LYTIŠKUMO SAMPRATA

1. 1. Lytis ir lyčių stereotipai

Kalbant apie žmogų yra išskiriami penki asmens matmenys – tai fizinis, emocinis, socialinis, protinis ir dvasinis. Fizinis matmuo yra kūnas, emocinis – tai jausmai, reakcijos į įvairias situacijas bei įvykius, socialinis – sąveika su kitais žmonėmis, ryšiai ir ribos, protinis – susijęs su mąstymu, sprendimų priėmimu, o dvasinis sieja žmogų su Dievu. Su visais šiais matmenimis yra susijusi ir lytis, kuri neatskiriama nuo asmens saviraiškos ir vienokiu ar kitokiu būdu reiškiasi visose žmogaus būties lygmenyse. Lytis – vyriškoji ir moteriškoji – yra viena iš pagrindinių žmogiškosios būties apraiškų, žyminčių lytinį asmens egzistencijos būdą ir nurodančių, jog žmogus egzistuoja tik lytyje (Ustilaitė, Stonienė, Dapkevičienė, 2008).

Apibūdinant lytį yra vartojamos dvi reikšmės. Pirmoji – tai viena iš dviejų gyvųjų būtybių giminių (vyriškoji ir moteriškoji) ir antroji – forma, išvaizda. Pirmoji apibūdina socialinę ir kultūrinę žmogaus prigimtį, o forma ir išvaizda – biologinę. Angliškai apibūdinant lytį taip pat yra vartojamos dvi sąvokos – tai „sex“ ir „gender“. „Sex“ apima biologinę žmogaus prigimtį, o „gender“ – sociokultūrinę. Remiantis biologiniu pagrindu, skiriami patinas ir patelė, o remiantis socialiniu – vyras ir moteris (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 2000). Dėl to lytį yra svarbu aptarti ir biologiniu ir psichosocialiniu aspektu.

Biologinė lyties esmė. Biologinė (fizinė) lytis apima įvairias žmogaus savybes, kurias jis įgyja gimdamas. Skiriami lyties formavimosi tarpsniai (Ustilaitė, Stonienė, Dapkevičienė, 2008):

- chromosominės lyties susidarymas – lemia atitinkamų lytinių liaukų (gonadų) ir lytinių organų susidarymą, t. y. gonadinės lyties susiformavimą;
- gonadinės lyties susiformavimas – išsivysto pirminiai lytiniai požymiai. Gonadinė lytis visiškai susiformuoja tik pasibaigus lytiniam brendimui;
- somatinės (kūno) lyties susidarymas – formuojasi antriniai lytiniai požymiai (kūno sudėjimas, balso tembro ypatumai, funkcinių rodiklių skirtumai). Tai suformuoja vyrišką ar moterišką kūno sandarą.

Biologine prasme lytis – tai pirminių ir antrinių lytinių požymių, nuo kurių priklauso dauginimasis ir giminės pratęsimas, visuma. Biologinis lyties pradai orientuoja į giminės pratęsimą, jo prasmė slypi dauginimosi instinkte, kuris užtikrina gyvų būtybių gyvybės tęstinumą. Biologiniu požiūriu žmonės jaučia lytinį potraukį (libido) (Medicinos enciklopedija, 1994).

Biologinis lyties komponentas yra svarbus, tačiau jis nesibaigia vien fiziologija, o išsiplečia ir apima žmogaus psichiką. Lysis yra neatskiriama žmogaus savimonės, asmenybės saviraiškos dalis.

Psichosocialinis lyties komponentas. Viena iš sudedamųjų psichinės lyties dalių yra savo lyties suvokimas (aš – berniukas, vaikinai, vyras; aš – mergaitė, mergina, moteris). Psichinė lytis atsiskleidžia per lytinį tapatumą – lytiškumą. Lties tapatumo išorinio elgesio išraiška yra lyties socialinis vaidmuo, kurį įtakoja ir sociokultūriniai veiksniai. Skirtingose visuomenėse egzistuoja susitarimai, kokie asmeniniai bruožai, užsiėmimai ir kiti dalykai yra suvokiami kaip vyrški ir moteriški, o kokie laikomi neutraliais. Paprastai žmonės mintyse turi vaizdinį, koks privalo būti tipiškas vyras ar tipiška moteris. Bendrasis tam tikro tipo žmogaus ar daikto įvaizdis, kuriuo tiki ir kurį supranta visuomenė, vadinamas stereotipu. Moters ir vyro stereotipai apibūdinami kaip lyčių stereotipai (Ustilaitė, Stonienė, Dapkevičienė, 2008).

Mūsų visuomenėje taip pat pastebimi tam tikri egzistuojantys lyčių stereotipai. Mokyklose berniukai labiau skatinami mokytis matematikos, technologijų, informatikos, domėtis kompiuteriais, o mergaitės raginamos rinktis profesijas, susijusias su žmonėmis ir nereikalaujančias abstraktaus mąstymo. Tarp pedagogų dominuoja moterys, todėl mergaitės neturi į ką lygiuotis panorėjusios siekti tikslųjų mokslų. Jos dažniausiai orientuojamos į šeimą, namų ruošą, vaikų auginimą ir auklėjimą, o štai berniukai – į intelektualinį, vadovaujantį arba fizinį darbą. Mokykloje ir šeimoje suformuoti stereotipai įtakoja jaunų žmonių elgesį įsiliejant į visuomenę, kuriant šeimas. Tradiciškai vyrauja nuomonė, kad moters vaidmuo šeimoje ir visuomenėje yra mažiau reikšmingas negu vyro. Lyčių stereotipus taip pat formuoja ir žiniasklaida. Jos perduodama informaciją paaugliai yra linkę vertinti kaip realaus gyvenimo atspindį, o perteikiamus lyčių stereotipus – kaip „teisėtus santykius“ (sud. Liukinevičienė, 2001).

Lyčių stereotipai yra labai įsigalėję, juos nuolat stiprina šeima, mokykla, bendravimas, masinės informacijos priemonės. Dėl to sunku tikėtis, kad jie greitai išnyks. Siekiant keisti įsitvirtinčius stereotipus, reikėtų nuo mažens padėti naujo mąstymo pagrindus visomis auklėjimo ir švietimo formomis. Remiantis istoriniais pavyzdžiais, parodyti moterį kaip lygiateisę vyro partnerę (ne vergę, meilės objektą ar tik vaikų gimdytoją), neskirstyti moteriškų ir vyriškų darbų. Svarbu keisti susiformavusį pačios moters ir kitų požiūrį į ją. Reikia skatinti tolerantiškumą vienas kito atžvilgiu nepriklausomai nuo lyties, amžiaus, išsilavinimo, konkrečiais pavyzdžiais propaguoti partnerystę šeimose (per radiją, televiziją, spaudą) (Ustilaitė, Stonienė, Dapkevičienė, 2008).

Vienas pagrindinių ugdymo uždavinių – padėti jauniems žmonėms įsisąmoninti kitos lyties stereotipus ir išmokyti elgtis su kitu žmogumi kaip su unikalia būtybe, o ne kaip su lyties stereotipu. Fiziniai ir psichiniai skirtumai suteikia vyrui ir moteriai skirtingą pašaukimą, todėl

būtina vyrų ir moterų lygybė, vienodas jų vertingumas. Tai, ką jie sukuria būdami skirtingi, tai, kaip skirtingai jie išgyvena pasaulį, yra vienodai vertinga (Ustilaitė, Gudžinskienė, Jakučiūnienė ir kt., 2007).

1. 2. Lytiškumas ir jo prasmė

Analizuojant lytiškumą kaip asmenybės savybę, tikslinga apibrėžti ir tinkamai taikyti *lytiškumo* bei *seksualumo* sąvokas, kadangi neretai jos yra painiojamos ir vartojamos sinonimiškai (Pocevičienė, 2007).

Lytiškumas yra platesnė sąvoka nei seksualumas. Lytis – tai buvimas vyru arba moterimi biologiškai. Dėl to esame lytiški kiekviena savo kūno ląstele (Liobikienė, 2009).

Lytiškumas yra neatskiriama kiekvieno asmens gyvenimo dalis. Jį sudaro žmogaus vertybės, įsitikinimai, požiūris į save kaip į vyrą ar moterį, į santykius su žmonėmis. Taip pat tai nuomonė apie save bei savo kūną, lytinę ir reprodukcinę sveikatą ir pan. Žmogaus lytiškumo dalis yra jo elgsena, t. y. tai, kaip jis elgiasi, kokius sprendimus priima lytiniame gyvenime. Lytiškumas integruojamas į asmens modelį kaip ir visos kitos fizinės bei psichologinės galios. Fizinio lytiškumo prado realizavimas paauglystėje, nesant psichinės, socialinės bei dvasinės dermės, trukdo vystytis brandžiai asmenybei (Ustilaitė, 2001).

Pažėraitė (2011) nurodo, jog yra išskiriamos dvi žmogaus lytiškumo suvokimo sampratos:

1. *Separatistinis suvokimas*. Tai šiais laikais paplitęs klaidingas žmogaus lytiškumo suvokimas. Jis kelia grėsmę egzistenciniam ir psichologiniam ryšiui tarp dviejų neatskiriamų žmogaus lytiškumo dimensijų:

- gyvybę perduodantis elementas (prokreacinis);
- asmenis jungiantis elementas (meilę perduodantis).

Pagal separatistinį supratimą prokreacinis elementas priskiriamas tik biologinei lytiškumo funkcijai. Išaukštinamas asmenis jungiantis elementas, kuris tik yra būdingas žmonėms kaip asmenims. Jeigu prokreacinis elementas nuvertinamas, iškyla pavojus santuokai: santuoka tampa nebebūtina; nebūtina, kad asmenys būtų skirtingos lyties.

2. *Integralistinis lytiškumo suvokimas*. Pagal šį žmogaus lytiškumo supratimą asmuo nėra belytė būtybė. Lytiškumas – tai sudėtinė asmens dalis, todėl žmogaus lytiškumas yra vyriškas arba moteriškas. Prokreacinis elementas suvokiamas kaip asmens gėris, o ne vien biologinė funkcija. Abu žmogaus lytiškumo elementai yra neatsiejami. Wojtyła (1997) akcentuoja, jog negalima atskirti asmens ir kūno, nes kūnas yra asmenis, ir asmuo valdo savo kūną.

Tai, kaip mes priimame ir suvokiame savo lytį, su kuria susiję mūsų socialiniai vaidmenys, kaip augdami, bręsdami reiškiamės kaip vyrai arba moterys, ir yra lytiškumas. Apibrėžti jį galima įvairiai, nors dabartiniais laikais šią sampratą linkstama menkinti ir riboti siaura lytinio intymumo sritimi, t. y. gebėjimu lytiškai santykiauti. Toks klestintis supratimas yra visiškai neteisingas, subanalinantis, itin susiaurinantis ir suvulgarinantis lytiškumo sampratą (Liobikienė, 2009).

Lytiškumo prasmė – paties savęs kaip moters ar vyro suvokimas. Tai pilnutinis vyriškumo moteriškumo supratimas ir buvimas, turintis trejopą prasmę (Narbekovas, Obelenienė, Pukelis, 2008):

- lytis papildo viena kitą;
- lytiškumas – žmogaus kūrybiškumo ir kūrybos sąlyga;
- lytiškumas skirtas meile grįstai asmenų bendrystei.

Psichoanalitikas S. Freud'as savo teorijose akcentuoja *libido* (lot. aistra, potraukis) kaip gyvybiškai svarbų instinktą, kuris lemia psichinį žmogaus gyvenimą. Visi asmenys jaučia stiprų seksualinį geismą, kuris yra esminis gyvenimo variklis, kūrybinės energijos šaltinis, specifinis žmogaus egzistencijos būdas, tačiau visuomenė bei kultūra įvairiais būdais stengiasi jį nuslopinti. Pasak Freud'o (1999), meilė yra tik seksualinio potraukio pasekmė arba seksualinių poreikių tenkinimas. Psichoanalitinės teorijos atstovų nuomone, lytinio potraukio slopinimas kenkia žmogaus sveikatai. Tačiau sieti *libido* tik su dauginimosi instinktu taip pat nereikėtų, kadangi žmogus nuo gyvūnų skiriasi tuo, jog jo lytinių santykių poreikis susijęs dar ir su emocijomis, dvasinėmis bei psichologinėmis reikmėmis.

Žmogus yra kūniška būtybė, lytiškai suskirstyta į vyriškus bei moteriškus asmenis. Būti vyru ar moterimi nėra tik kažkas biologiško, kadangi žmogaus kūnas yra ne tik jo instrumentas, bet ir sudėtinė asmens dalis. Lytis – tai ryškiausia žmonių giminės perskyra, kuri sukuria tik jai būdingą egzistenciją, jungiančią fizines, psichines bei dvasines galias. Lytiškumo ypatumai išlieka esmine žmogaus gyvenimo dalimi, pirmiausia sietina su prigimtinu pašaukimu pratęsti žmonių giminę ir, žinoma, įkūnyti motiniškumą/tėviškumą, palaikyti šeimos instituciją (Narbekovas, Meilius, 2002).

Kaip teigia Imelinskis (1999), brendimo metu paauglių lytinis potraukis yra ypač suaktyvėjęs, o jo slopinimo mechanizmai dar nesusiformavę. Neturėdami užtektinai valios suvaldyti savo seksualinį libido bei suvienyti jį su kitais psichiniais išgyvenimais, didelė dalis jaunuolių lytinį gyvenimą pradeda ankstyvame amžiuje. Šiais santykiais siekiama atsipalaidavimo ir egoistinio malonumo, kadangi paaugliai lytiškumo esmę tapatina tik su kūnu (Ustilaitė, 2001).

Lytiškumas, kaip žmogaus asmens raiška, implikuoja visas gyvybines funkcijas. Jis realizuojamas ne vien biologine prasme, bet ir aukščiausiomis žmogaus dvasinėmis galiomis. Tuo tarpu seksualumas, realizuojamas be stiprių dvasinių išgyvenimų, sutrikdo paauglio asmenybės fizinio, psichinio ir dvasinio vystymosi darną, sumenkina žmogaus dvasią (Wojtyła, 1994).

Dabartinėje visuomenėje jaunimo lytiškumo samprata yra pažeista. Ją neigiamai veikia vis didėjantis nepilnų šeimų skaičius, alkoholizmas, vertybių atmetimas, iškreipta tėvystės (motinystės) samprata, netinkamas vaikų auklėjimas šeimoje bei įvairūs kiti veiksniai. Paauglystės laikotarpiu itin svarbus tampa vertybinis ugdymas, kuriuo skatinamas jautrumas bei atidumas asmens vertei, atsakomybei, pasirinkimo laisvei, taip pat vyro ir moters identitetui (Kuuzeorg – Petrikinonienė, 2012).

Seksualumo sąvoka apima visa tai, kas susiję su lytiškumu: kaip žmogus suvokia savo lytį, seksualinį potraukį, kaip jį išreiškia (aprranga, bendravimu siekiant pritraukti partnerio dėmesį). Žmogaus seksualumas realizuojasi per ypatingą kontaktą su potencialiu ar esamu partneriu (bendravimo aspektas), palikuonių atsiradimą (reprodukcinis aspektas) ir potyrius lytinių santykių metu (rekreacinis aspektas). Seksualumas yra labai individualus. Jis atspindi asmens psichologinę brandą, poreikių suvokimą ir empatiją. Žmogus yra socialinė būtybė, kuriai seksualinis aktyvumas turi svarbią reikšmę, todėl seksualiniai sutrikimai yra ne mažiau žalingi nei kitų biologinių poreikių netenkinimas (Adomaitis, 2011).

Seksualumas įvardinamas kaip viena svarbiausių bendravimo apraiškų, kuri atskleidžia žmogaus norą turėti draugų, patirti meilę bei švelnumą, būti mėgstamam ir priimtam. Tai vyriškumo ar moteriškumo požymis, jausminis malonumas, atsirandantis dėl fizinio kontakto, taip pat emocinis atlygis, kurį gauname palaikydami ryšį su kitais (Cymru, 2000). Pasaulinės sveikatos organizacija (PSO) seksualumą apibrėžia kaip „lytinės būtybės kūniškų, emocinių, protinių bei socialinių elementų visumą, panaudojant priemones, kurios teigiamai praturtina ir sustiprina asmenybę, bendravimą ir meilę“ (Madueño, 2004).

Teoriniu atžvilgiu galima nagrinėti įvairius skirtingus seksualumo aspektus: somatinius/funkcinius (dauginimasis, lyties organų funkcijos), psichinius (seksualinė orientacija, seksualinis gyvenimas, įpročiai ir pan.), grupės dinamikos (lyties vaidmenys, partnerystė, seksualinio elgesio normos), socialinius (informacija apie lytiškumą, auklėjimas, šeimos planavimas), ideologinius (dorovė, erotinės mados), bendruomeninius (įstatymai, reguliuojantys lytinį elgesį, netiesioginė reklamos įtaka seksualumui ir t. t.) (Klimas, 1995).

Pasak Kajokienės, Žukauskienės (2011), seksualumo patirties nereikėtų tapatinti tik su tuo, kas patiriama ir įgyjama seksualinio aktyvumo metu. Kitaip tariant, sąvoka „seksualumas“ negali būti prilyginta „seksualinio elgesio“ sąvokai, kadangi seksualinis elgesys dažniausiai

siejamas tik su biologinio dauginimosi instinkto pasireiškimu, fiziologinio sujaudinimo numalšinimu. Viliūnas (2006) teigia, jog žmogaus dauginimosi instinktas pasipildo kultūros, kurioje jis bręsta, standartais ir juos nukreipia į seksualinę energiją. Anot raidos psichologų, seksualumas yra kur kas „talpesnė“ sąvoka, apimanti ir vidinius asmens išgyvenimus – kultūriškai nuspalvintus seksualinius įsitikinimus, troškimus, santykius su atsirandančiais romantiniais partneriais (Kajokienė, Žukauskienė, 2011).

Seksualumas yra neatskiriama egzistavimo pasaulyje dalis. Buvimas pasaulyje taip pat reiškia gyvenimą tam tikros biologinės lyties kūne ir subjektyvų savo vyriškumo bei moteriškumo išgyvenimą (Kajokienė, Žukauskienė, 2011). Matthias (2005) teigia, kad žmogaus patirtis negali būti suvedama tik į seksualumą, tačiau visame kame, kas žmogiška, yra ir seksualumas. Asmens seksualinis elgesys išreiškia tai, kas išgyvenama, t. y. tai, kaip ir kuo žmogus unikalus. Vadinasi, seksualinis elgesys yra gyvame santykiyje su asmeniniu tapatumu bei ypatinga žmogiškojo tapatumo sritimi – seksualiniu tapatumu. Seksualinis elgesys gali būti suvokiamas kaip seksualinio tapatumo (vidinio Aš jausmo) projekcija išorinėje realybėje. Seksualinis tapatumas – tai universalus procesas, kuriame realizuojame savo seksualinę elgseną. Dėl to seksualumo supratimas gali būti formuluojamas analizuojant vidinius, psichologinius žmogaus patyrimus, o ne tik jo elgesį (Kajokienė, Žukauskienė, 2011).

Egzistuojantys skirtingi požiūriai į seksualumą sukelia sumaištį tarp medikų, psichologų, sociologų, pedagogų bei bažnyčios atstovų. Vieni siekia, jog visuomenė gyventų skaistybėje, dėl to kovoja su seksualumu ir bet kokiomis jo apraiškomis, jei tik tai nėra susiję su giminės pratęsimu. Kiti taip pat pripažįsta seksualinio susilaikymo vertę, tačiau seksualumą laiko natūralia ir neišvengiama kiekvieno asmens išraiška. Šios pozicijos šalininkai mano, jog pavojai kyla dėl neatsakingos seksualinės elgsenos, todėl reikia ne kovoti su tuo, o stengtis nasaugų elgesį pakeisti saugiu (Klimas, 1995).

1. 3. Lytinio ugdymo, auklėjimo ir švietimo sąvokų samprata

Lietuvių kalboje galima išgirsti sąvokas *lytinis švietimas*, *lytinis auklėjimas* ir *lytinis ugdymas*, tačiau apie šiomis sąvokomis nurodomus pedagoginių procesų skirtumus paprastai nesusimąstoma (Daudaravičienė, 2001).

Literatūroje šie terminai neretai painiojami bei vartojami kaip sinonimai. Toks tapatinimas sukelia painiavą mokslinėje, teisinėje kalboje bei kasdieninėje praktikoje. Tai gali atrodyti ne itin reikšminga, tačiau sąvokų problema vis dėlto yra svarbi, kadangi terminai *ugdymas* ir *švietimas* skiriasi ne tik savo sandara, bet ir savo dvasiniu bei mąstomuoju turiniu (Narbekovas, Obelenienė, Pukelis, 2008).

Pasak Daudaravičienės (2001), siekiant suprasti lytinio auklėjimo, lytinio ugdymo ir lytinio švietimo, kaip skirtingų pedagoginių procesų esmę, reikia panagrinėti pagrindines pedagogikos sąvokas.

Ugdymas. Lietuvos švietime (2004) nurodoma, kad ugdymas – tai lavinimas, mokymas, gebėjimų, įgūdžių bei vertybinių nuostatų formavimas. Jovaišos (1993) ir Šalkauskio (1991) teigimu, žodžio *ugdyti* turinys reiškia daryti, kad kas augtų, ūgėtų, eitų aukštyn, vystytųsi, bręstų ir panašiai. Tai pati bendriausia pedagogikos kategorija, apimanti auginimą, švietimą, mokymą, lavinimą, auklėjimą bei formavimą. Pasak Jovaišos (1993), šių sąvokų susiejimas teikia kažką naujo (pvz., auklėjamąjį mokymą, lavinamąjį mokymą bei lavinamąjį auklėjimą). Tarp šių terminų yra ir funkcinis ryšys, nes švietimas realizuojamas mokymu, mokymo paskirtis ne tik išmokyti, bet ir lavinti, auklėti, o auklėjimo paskirtis pagal kultūros vertybes formuoti ugdytinių elgesį bei asmenybę.

Ugdymas yra vientisą procesą sudarančių išorinių (organizuoja ir atlieka mokytojas) ir vidinių (mokinys suvokia, įsisavina ir išreiškia savo veikla bei elgesiu) aktų grandinė. Tai galima paaiškinti taip: iš išorės (ugdymo procesas) į vidų (interiorizacija¹ ir internalizacija²), iš vidaus (mokinio) į išorę (mokinio elgesys ir veikla) (Narbekovas, Obelenienė, Pukelis, 2008).

Ugdymo kilmė aiškinama tuo, kad visuomenėje atsirado poreikis jaunajai kartai perduoti žmonių sukauptą ir apibendrintą patirtį, ją išsaugoti, tobulinti ir nuolat pildyti. Tai taip pat parengia asmenybę gyvenimui bei gamybinei veiklai (Bitinas ir kt., 1981). Anot Maceinos (1991), prieš pradėdant ugdyti svarbu žinoti, kodėl verta tai daryti. Ugdymo tikslai remiasi gyvenimo tikslo suvokimu, pažiūromis į gyvenimą ir į žmogų. Tai reiškia, jog pasaulėžiūra, pačia plačiausia prasme, apsprendžia visą ugdomąjį darbą.

Švietimas. Švietimas – tai ilgalaikis ir organizuotas bendravimas, kurio paskirtis yra skatinti mokymąsi. Bendravimu čia yra vadinamas dviejų ar daugiau asmenų ryšys, kuris apima informacijos perdavimą (Lietuvos švietimas, 2004). Švietimas yra viena iš ugdymo funkcijų, kuri reikalinga individo ir visuomenės informaciniais poreikiams patenkinti. Kitaip tariant, švietimas – tai žinių teikimas, o pagrindinės jo funkcijos yra mokymas ir lavinimas (Ustilaitė, 2008).

Vieningos nuomonės dėl ugdymo ir švietimo santykio nėra. Vieni autoriai mano, kad švietimas (bendrajai prasme), kaip jau buvo minėta, yra pagrindinė ugdymo funkcija, realizuojama lavinimu ir mokymu. Kiti teigia, jog švietimas yra labiau visuomenės lygmeniui

¹ Interiorizacija – tai išorinių veiklos struktūrų pavirtimas vidinėmis žmogaus psichikos struktūromis (Psichologijos žodynas, 1993).

² Internalizacija – psichoanalizės sąvoka – kitų žmonių požiūrių, nuomonių, standartų, vertinimų perėmimas (Psichologijos žodynas, 1993).

taikoma kategorija, o ugdymas – tai asmens lygmenį apibūdinanti samprata (Narbekovas, Obelenienė, Pukelis, 2008).

Teigiama, jog švietimas daugiausia remiasi vien dėstymu ir apsiriboja žinių, reikalingų gyvenime ir profesiniame darbe, perdavimu. Kitaip tariant, švietimas apima tik intelekto ugdymą (Narbekovas, Obelenienė, Pukelis, 2008).

Narbekovas, Obelenienė, Pukelis (2008) išskiria tris ugdymo ir švietimo skirtumus:

1. ugdymas vaiką ugdo, tačiau švietimas pats savaime neugdo. Jis tėra ugdymo sąlyga. Netinkamai taikomas švietimas gali netgi pakenkti ugdymui;
2. švietimo procese vyrauja informacijos perteikimas, o ugdyme – ne tik informacijos perteikimas, bet ir būtina grįžtamoji informacija;
3. šviesti gali bet kuris intelektualas ar eruditas, o ugdyti – tik asmenybė giliausia pedagogine prasme.

Jovaiša (1993) išskiria dvi švietimo formas – mokyklinį ir visuomeninį. Mokyklinis švietimas yra mokymo ir auklėjimo įstaigų sistemos veikla, teikianti augančiajai kartai išsimokslinimą bei išsilavinimą. Visuomeninio švietimo poreikis kilo plėtojantis mokslui ir laisvajai minčiai. Šiuo metu visuomeninio švietimo darbą atlieka plati kultūros – švietimo įstaigų sistema, masinės visuomenės informavimo priemonės (televizija, spauda, internetas ir panašiai).

Lytinis švietimas – tai procesas, kurio metu teikiamos žinios apie lytinių organų anatomiją, lytinio gyvenimo higieną, supažindinama su lytiškai plintančių ligų profilaktika bei gimstamumo kontrolės metodais (Narbekovas, Obelenienė, Pukelis, 2008).

Auklėjimas. Procesas, kurio metu vyksta asmenybės santykių su aplinka, darbu ir savimi formavimas bei branda, vadinamas auklėjimu. Šiems santykiams įtakos turi pasaulėžiūra, dorovė ir charakteris (Jovaiša, 1993). Jovaiša (1985) taip pat teigia, kad auklėjimas yra seniausia pedagoginės veiklos funkcija, kurios dėka žmogus mokosi mąstyti, jausti, elgtis pagal savo aplinkos reikalavimus ir dėl viso to gali vadintis išauklėtu. Auklėjimo turinį, metodus ir formas visais laikais lėmė istorinės bei kultūrinės sąlygos (Jovaiša, 1993).

Šalkauskis nurodo (1991), kad auklėjimas yra tas funkcinis ugdymo aspektas, kuriuo ugdymas pasireiškia kaip veikimas stengiantis sudaryti vertingą ugdytinio asmenybę. Auginimas išvysto ugdytinį tokį, koks jis yra iš prigimties, lavinimas ugdytinį formuoja pagal objektyvinę gėrybę, o auklėjimas stengiasi padaryti ugdytinį tokį, koks jis turi būti.

Lytinio švietimo ir lytinio ugdymo principų palyginimas. Daudaravičienė (2001) nurodo, jog analizuojant lytinio ugdymo ir lytinio švietimo sąvokas galima išskirti pagrindinius šių sąvokų principus. Lytinio auklėjimo principai neišskiriami, nes juos apima lytinio ugdymo principai (žr. 1 lentelę).

Lytinio ugdymo principai	Lytinio švietimo principai
<ol style="list-style-type: none"> 1. Žinių teikimas tikslingai derinamas su valios ugdymu; 2. Lytiškumas – „mano būtis“; 3. Naujos gyvybės pradėjimas – džiaugsmingas ir laukiamas įvykis net tada, kai neplanuotas; 4. Paaugliai supažindinami su žmogaus vaisingumo ženklais ir mokomi juos atpažinti; 5. Žmogaus gyvybė yra gerbtina bei saugotina nuo pat jos prasidėjimo; 6. Būtinai kalbama apie aborto ir kontraceptinių priemonių moralinę bei fizinę žalą; 7. Lytiniai santykiai yra santuokinis aktas; 8. Siekiama, kad jaunuoliai gebėtų nusistatyti tinkamą kūno ir sielos santykį (kaip atsisakyti sekso, narkotikų, alkoholio); 9. Su programos turiniu supažindinami tėvai. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Žinių teikimas; 2. Lytiškumas – „tai, kaip aš veikiu“; 3. Naujos gyvybės pradėjimas siejamas su liga, kurios reikia vengti ir nuo jos apsiginti vaistais bei kitokiomis priemonėmis; 4. Paaugliai nesupažindinami su žmogaus vaisingumo ženklais ir nemokomi jų atpažinti; 5. Nekalbama apie kūdikio vystymąsi iki gimimo; 6. Mokoma naudotis kontraceptinėmis priemonėmis ir nekalbama apie jų moralinę ir fizinę žalą; 7. Lytiniai santykiai nesiejami su vedybomis; 8. Nesiekama, kad jaunuoliai gebėtų kontroliuoti savo kūno ir sielos santykį; 9. Vengiama tėvus supažindinti su programų turiniu.

Palyginus šių sąvokų pagrindinius principus, pasak Daudaravičienės (2001), galima teigti, jog, jeigu lytinis švietimas ir lytinis auklėjimas yra vykdomi atskirai, tikėtina, kad pagrindinis lytinio ugdymo tikslas pasiektas nebus. Iš to daroma išvada, jog būtent lytinis ugdymas yra tikslingas ir kryptingas pedagoginės veiklos procesas, kuris gali įgyvendinti bendražmogiškųjų vertybių ir konkrečių žinių lytiniais klausimais perteikimą ir tinkamą jų pritaikymą.

Lytinis ugdymas, kurį sudaro lytinis auklėjimas ir švietimas, padeda sukurti jaunos asmenybės meilės ir lytinio potraukio sėkmingos integracijos pagrindus. Sėkminga integracija atsiskleidžia per atsakingą lytinę elgeseną bei darnius santykius su kitos lyties asmeniu. Tokie santykiai pasiekiami tik suvaldžius lytinį potraukį, dėl to lytiškumo ugdymas yra veiksmingas vien lytinio ugdymo dėka. Šie du procesai labai artimi, bet nėra tapatūs. Lytinio potraukio valdymo ir lytiškumo raiškos aspektu lytiškumo ugdymą galima pavaizduoti kaip lytinio ugdymo tęsinį. Abu procesai lytinio susivaldymo metu tarsi susipina, tampa neatsiejami vienas nuo kito. Suvaldyto ir integruoto į meilę lytinio potraukio tarpsnio metu lytiškumo ugdymas tęsia lytinį ugdymą (Narbekovas, Obelenienė, Pukelis, 2008).

2 skyrius. LYTIŠKUMO RAIŠKOS IR UGDYMO YPATUMAI PAAUGLYSTĖJE

2. 1. Paauglių lytiškumo raiškos ypatybės

Paauglystė – tai gyvenimo tarpsnis tarp vaikystės ir suaugusiojo. Šiuo periodu vyksta dideli kūno, intelekto bei savojo „Aš“ pokyčiai (Corsini, 2002). Paauglystė pasižymi tapatybės arba vaidmenų neaiškumu. Šiame amžiuje vyksta intensyvūs psichofiziniai pokyčiai, kurie paaugliui sukelia įvairius naujus išgyvenimus bei jausmus (Ustilaitė, 2007). Paauglystė taip pat yra ir socialinis procesas, kuris baigiasi tuomet, kai individas atranda savo tapatumą, susikuria sau priimtina vertybių sistema, sugeba užmegzti ir palaikyti tarpusavio draugystės bei meilės santykius, numato ateities perspektyvas (Pocevičienė, 2007).

Paauglystė pirmiausia yra fiziologinis procesas, kuris prasideda lytiniu brendimu. Šis laikotarpis tėvų, pedagogų, medikų, psichologų ir sociologų tarpe sukelia nemenką sumaištį. Ne be reikalo paauglystė įvardinama kaip sudėtingas, sunkus, pereinamasis periodas. Jo metu kylančias problemas sąlygoja objektyvios priežastys, susijusios su bręstančio vaiko organizmo anatominiiais ir fiziologiniais pakitimais (Grininė ir kt., 1990).

Lytiškumas ir paauglystė yra neatsiejami dalykai, nes būtent šiame asmenybės vystymosi tarpsnyje lytiškumo fenomenas įgyja ypatingą reikšmę (Ustilaitė, 2003). „Joks žmogaus raidos laikotarpis nuo gimimo iki mirties nėra toks permainingas kaip lytinė branda“ (Bokemiūlis, 2000, p. 4).

Pastebima tendencija, jog vaikai kuo toliau, tuo anksčiau pradeda lytiškai bręsti. Teigiama, kad kaime paaugliai subręsta maždaug 14 – kos, o mieste – 13 – kos metų (Jakavičius, Juška, 1996). Būdingas pastarųjų dešimtmečių bruožas – akceleracija arba ankstyvas vaikų fizinis augimas ir brendimas. Akceleracija gali būti viena iš ankstyvo seksualinio gyvenimo priežasčių. Lytinis brendimas, kūno proporcijų pokyčiai, hormonų suaktyvėjimas paauglystėje padidina lytinį dirglumą ir sustiprina seksualinį potraukį (Ustilaitė, 2001).

Mokslininkai paauglystės laikotarpį supranta ne vienodai ir brėžia skirtingas šio amžiaus tarpsnio ribas. Tokia nuomonių įvairovė turi objektyvų pagrindą – individo raidai paauglystės laikotarpiu būdingi dideli individualūs bei kultūriniai skirtumai. Fizinio, intelektinio, emocinio, socialinio subrendimo tempą lemia individualios raidos ypatumai bei aplinkos sąlygos (Vaičiulienė, 2004).

Gučas (1990) nurodo, kad paauglystės amžiaus ribos yra gana sąlygiškos. Paprastai tai apima laikotarpį tarp 12 ir 18 metų. Ustilaitė (2007), remdamasi Eriksonu, nurodo, jog paauglystė yra laikotarpis nuo 12 iki 19 metų. Navaičio (2001) teigimu, paauglystė gali būti ankstyvoji (12 – 14 metų) ir vėlyvoji (16 – 18 metų). Analogiškai skirsto ir Gučas (1990), teigdamas, jog maždaug 12 – 14 metų paaugliai pradeda sparčiai lytiškai bręsti. Tai dar

vadinama ankstyvąja adolescencija. Pereinamuoju laikotarpiu laikomi 15 – ieji metai, kada prasideda domėjimasis priešinga lytimi. Vėlyvoji arba vyresnioji paauglystė (vėlyvoji adolescencija) būna tarp 16 ir 18 metų. Jovaiša (2001) šį tarpinį dar vadina vyresniuoju mokykliniu amžiumi. Pasak Gučo (1990), 16 – 18 metų paauglys toliau bręsta fiziškai, prasideda abipusė lyčių draugystė. Kaip jau buvo minėta, paauglystės amžiaus ribas sudėtinga apibrėžti, todėl negalima tiksliai nurodyti, kada ji baigiasi.

Lytinio brendimo metu individas susiduria su vidiniais ir išoriniais prieštaravimais. Paauglio asmenybė dar nėra subrendusi, dažnai trūksta sąmoningumo, atsakomybės bei valios valdyti savo elgesį. Kaip teigia Erikson (2004), ankstyvas seksualinis aktyvumas gali slopinti individo brandą bei pasirengimą atsakingai kurti šeimą. Neigiama vaikystės patirtis, sudėtingos socialinės aplinkybės bei kitos priežastys nulemia nesėkmingą savęs identifikaciją. Tuomet, kai tapatumo problema lieka neišspręsta, patiriama lytinių ar socialinių vaidmenų sumaištis, paauglys sunkiai suvokia savo siekius ir tenkina tik fizinius poreikius.

Pagrindiniai paauglių lytiškumo raiškos ypatumai – sparti fizinė branda, bundantis lytinis potraukis ir su tuo susijusi lytinė elgsena) glaudžiai susiję su psichosocialine ir moralės raida. Prieštaringi vidiniai pojūčiai, staigūs hormonų pokyčiai, gyvybės sklindinas kūnas ir viso to sukeliamas stiprus nesaugumo jausmas įtakoja paauglių išgyvenamas krizes tiek savyje, tiek bendraujant su aplinkiniu pasauliu (Pocevičienė, 2007).

Lytiškumo ugdymas yra vienas iš esminių brandžios asmenybės ugdymo elementų. Žmogaus lytiškumas yra ir biologinė organizmo savybė, ir socialinės – kultūrinės aplinkos padarinys. Dėl to lytiškumo ugdymas negali apsiriboti vien tik fiziologiniais bei anatomiciniais klausimais. Jis turi aprėpti lytinės ir reprodukcinės sveikatos, lyčių bendravimo, savigarbos, saviraiškos, pilietiškumo, žmogaus teisių, diskriminavimo bei smurto aspektus (Jociūtė, Kuliešytė, Ustilaitė, 2005). Reikalinga ugdyti ir skatinti mokinių kritinį mąstymą, valią, taip pat formuoti vertybines nuostatas (Budrikienė, 2012).

Lytiškumo ugdymas, pasak Jociūtės, Kuliešytės, Ustilaitės (2005), turi būti visapusiškas ir sietis su švietimo politika, nevyriausybinių organizacijų bendradarbiavimu bei visuomenės nuostatomis. Pasaulio sveikatos organizacijos pateiktuose siūlymuose pabrėžiama jaunų žmonių lytinio mokymo svarba. Naujausių lytiškumo ugdymo programų esmė yra lytinė sveikata bei lyčių bendravimas.

Asmenims, pasirinkusiems pedagogo profesinę kvalifikaciją, svarbu atskleisti socialinius lytiškumo aspektus, griauti paplitusius stereotipus, atgaivinti kultūringus moksleivių bei pedagogų tarpusavio santykius, atskleisti skaudžias socialinės nelygybės pasekmes individui, šeimai ir visuomenei tarpdiscipliniu požiūriu (Šidlauskienė, 2011).

2. 2. Požiūrio į paauglių seksualumą kaita

Skirtingai nei anksčiau, šių dienų paaugliai gyvena dinamiškoje, prieštaringoje, kultūriškai permainingoje ir seksualiai provokuojančioje aplinkoje. Nuo pat gimimo patiriama įvairi seksualumo patirtis – pradžioje susipažįstant su jaudriu, lytį turinčiu kūnu, po to įsimylint darželio draugę, o dar vėliau išgyvenant jaudulį, susijusį su pirmaisiais pasimatymais, erotinėmis mintimis bei fantazijomis. Vėlesnėje paauglystėje viskas transformuojasi į seksualinio elgesio ir intymių santykių formas. Problema ta, jog dažniausiai tai įvyksta anksčiau nei paaugliai spėja asmenybiškai ir fiziškai subręsti (Kajokienė, Žukauskienė, 2011).

Didžioji dalis publikacijų seksualumo ir/ar lytiškumo temomis akcentuoja tik neigiamus šios patirties aspektus. Dėl šios priežasties užgožta ir nepastebėta lieka pozityvioji seksualinės raidos pusė: emocinė gerovė būnant dviese, fizinio pasitenkinimo bei malonumo išgyvenimai ir pan. (Kajokienė, Žukauskienė, 2011). Pasak raidos psichologijos atstovių S. Moore ir D. Rosenthal (2006), paauglių seksualumas jokių būdu negali būti suvokiamas tik kaip probleminė elgsena. Seksualiniai santykiai, nesant jokio spaudimo ar prievartos bei naudojant priemones, apsaugančias nuo lytiškai plintančių ligų ir nėštumo, gali pozityviai veikti paauglio raidą didinant jo nepriklausomybę, socialinę kompetenciją bei savivertę.

Negalima teigti, kad paauglių seksualinis elgesys visuomet yra sveikas, adaptyvus bei moralus. Tačiau jau minėtos tyrėjos S. Moore ir D. Rosenthal (2006) pripažįsta, jog seksualumas lytinio brendimo metu – tai normalus potyris, kuris gali sukelti tiek teigiamas, tiek neigiamas pasekmes. Kuriuo keliu viskas pasisuks, priklausys nuo paauglio raidos sėkmės, jo asmenybės bei socialinio konteksto ypatybių. Supratingi tėvai bei pedagogai, pagarbi seksualumo ugdymo ir švietimo politika užtikrintų šiai jauno žmogaus tapatumo patirčiai palankią raidos kryptį (Tolman, McClelland, 2011).

Klinikinė praktika, taip pat empirinių tyrimų duomenys verčia kritiškai permąstyti dominuojantį neigiamą, tik kaip problemą traktuojamą požiūrį į paauglių seksualumą, kadangi vien tik negatyvių pasekmių akcentavimas paneigia seksualumą kaip malonią patirtį, keliančią kūno ir dvasinio pasitenkinimo kupinus išgyvenimus. Pamažu linkstama prie nuomonės, jog sveikas seksualumas – tai kiekvieno žmogaus subjektyvios gerovės dalis. Psichologiniai tęstiniai tyrimai patvirtina, kad suaugusio asmens seksualinio gyvenimo kokybė yra grindžiama būtent paauglystėje išgyventa patirtimi ir seksualine kompetencija. Dėl šių priežasčių paauglystės seksualumo nereikėtų bijoti ar kaip nors nuvertinti, paverčiant jį tik rizika ir grėsme, tačiau pagarbiai vertinti ir mokliškai konceptualizuoti (Kajokienė, Žukauskienė, 2011).

2. 3. Ankstyvi lytiniai santykiai fiziniu, psichologiniu ir socialiniu aspektais

Paauglystėje ypač išryškėja domėjimasis priešingos lyties asmeniu, abipusė berniukų ir mergaičių draugystė. Glaudūs ryšiai su bendraamžiais – tai vienas iš savęs pažinimo būdų, galimybė patirti savo bei pažinti kito asmens individualumą. Taip susidaro sąlygos skleisti unikaliam bręstančio žmogaus vyriškumui arba moteriškumui, kloti pamatus psichinio artumo pojūčio išgyvenimui. Tačiau dėl sustiprėjusio lytinio potraukio ir psichinių stabdžių nebuvimo padidėja tikimybė anksti pradėti lytinį gyvenimą, o tai sukelia pavojų brandžios asmenybės tapsmui (Ustilaitė, Gudžinskienė, Jakučiūnienė ir kt., 2007).

Lytiškumas, kaip žmogaus asmens išraiška, implikuoja visas gyvybines funkcijas. Jis realizuojamas ne vien biologine prasme, bet ir aukščiausiomis žmogaus dvasinėmis galiomis. Seksualumas be stiprių dvasinių išgyvenimų sutrikdo paauglio asmenybės fizinio, psichinio ir dvasinio vystymosi darną, paniekina žmogaus dvasią (Wojtyła, 1994).

Jau kurį laiką paauglių lytinė elgsena laikoma problematiška šios amžiaus grupės asmenų sritimi. Tai išryškina ankstyvų lytinių santykių paauglių tarpe tendencijas. Lytinis patyrimas pernelyg ankstyvame amžiuje yra susijęs su įvairiomis problemomis. Pagrindinės iš jų yra paauglių nėštumai, lytiniu keliu plintančios ligos, narkotikų vartojimas, psichologinės problemos ir pan. (Ustilaitė, 2008).

Psichologiškai paaugliai nėra pasirengę intymiems tarpusavio santykiams. Jie dar nejaučia atsakomybės už savo poelgius, o lytinius santykius pradeda vedini smalsumo, nenoro atsilikti nuo bendraamžių ar dėl kitų nebrandžių motyvų. Pirmasis lytinis patyrimas palieka stiprų pėdsaką tolimesniems santykiams bei turi įtakos santuokiniam gyvenimui. Problema slypi tame, jog ankstyvame amžiuje pradėti lytiniai santykiai tą pėdsaką dažniausiai palieka emociškai ir psichologiškai neigiamą (Ustilaitė, Gudžinskienė, Jakučiūnienė ir kt., 2007).

Pasak Ustilaitės (2000), paauglystėje seksualinis elgesys priklauso ne tik nuo lytinės brandos, bet ir nuo socialinių veiksnių (aplinkos, auklėjimo, artimųjų elgesio). Ypatingą reikšmę, žinoma, turi bendraamžių įtaka. Paaugliai brendimo metu geidžia intymių santykių ir daugeliui tokie kontaktai tampa svarbia gyvenimo dalimi. Imelinskio (1999) teigimu, lytinis potraukis yra stipri jėga, valdanti žmogaus psichiką. Autoriaus manymu, svarbus yra pusiausvyros išlaikymas, nes per prievartą slopinamas lytinis potraukis arba visiškai jo nevaldymas gali sutrikdyti asmenybės vystymąsi.

Pastaraisiais metais lytinis aktyvumas tarp paauglių išaugo. Tokį reiškinį iš dalies galima aiškinti liberalėjančiu visuomenės požiūriu, moralės bei elgesio stereotipų kitimu. Šiandieninė visuomenė tolerantiškai žvelgia į jaunų žmonių seksualinius santykius. Vis mažiau smerkiama

neištikimybė, gyvenimas nesantuokoje. Bene didžiausią įtaką bręstančiai asmenybei daro erotinių kodų pilni masinės kultūros vaizdiniai (Ruzgaitė ir kt., 2002).

Ankstyvi lytiniai santykiai įtakoja paauglių psichologinę būklę. Pasak Ustilaitės (2007), paauglių sugebėjimas sukurti ilgalaikius santykius nėra labai tikėtinas. Dviejų žmonių pilnaverčiams santykiams yra svarbi dvasinė, emocinė – psichinė branda. Buvimas kartu įmanomas tik tuo atveju, jei elgesys nėra įtakojamas biologinių, egoistinių poreikių, troškimų bei priklausomybės. Autorė kaip pavyzdį pateikia Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu atlikto „11 – 12 klasių mokinių sveikatos ir jos pokyčių per pastaruosius 5 metus“ tyrimo duomenis, kurie parodo, jog egzistuoja sąsajos tarp ankstyvos seksualinės patirties ir prastos psichoemocinės būsenos.

Buvo minėta, jog ankstyvi lytiniai santykiai sukelia daug sudėtingų problemų. Viena ryškiausių yra paauglių nėštumas. Nepilnamečių mergaičių nėštumas yra dažna ankstyvų lytinių santykių pasekmė. Tai sukelia ir sveikatos, ir socialines problemas, kurias išspręsti paaugliai dar nėra pasirengę. Tokiu būdu atsiranda ankstyvos santuokos, nesirūpinimas ką tik gimusiais kūdikiais, jų nužudymas, didėjantis abortų skaičius (Ustilaitė, 2003).

Leliūgienės (2002) teigimu, viena iš seksualinio aktyvumo priežasčių yra pirmosios menstruacijos. Autorės nuomone, kuo anksčiau mergaitė subręsta, tuo anksčiau ji pradeda lytinį gyvenimą. Jau buvo minėta, kad vaikai bręsti pradeda vis anksčiau, todėl ir vidutinis amžius, kuriame prasideda menstruacijos, vis jaunėja. Biologinio brendimo ankstesniame amžiuje tendencijos rodo, kad mergaitės būdamos vis jaunesnės pradeda lytinį gyvenimą, o dėl to padidėja rizika pastoti ne santuokoje.

Nėštumas paauglystėje yra netgi pavojingas sveikatai, nes atsiranda didelė tikimybė savaiminiam persileidimui, priešlaikiniam gimdymui. Tai kenkia ir užsimezgasiai gyvybei, kadangi sąlygos vaisiui augti ir formotis kartais nepakankamos dėl visų vidaus organų bei sistemų nesubrendimo. Mergaitei, kurios organizmas dar nėra visiškai susiformavęs, tenka didelis krūvis, kuris kenkia sveikatai (Ustilaitė, 2007).

Dar viena svarbi ankstyvo gimdymo pasekmė yra ta, kad pastojusi paauglė rizikuoja nebaigti mokyklos. To pasekoje atsiranda tikimybė, jog jauna mama neįgis išsilavinimo ir profesijos, todėl galimybės rasti darbą bus smarkiai apribotos. Tokiu atveju tenka prašyti socialinės paramos iš valstybės. Tačiau iš kitos pusės būsimoji socialinė orientacija veikia paauglių požiūrį į ankstyvus lytinius santykius. Tai rodo tendencija, jog mergaitės, kurios ketina siekti išsilavinimo, labiau susitelkia į karjeros siekimą ir mažiau galvoja apie seksualinius santykius jauname amžiuje (Leliūgienė, 2002).

Kalbama ir apie tai, kad paauglių motinų vaikai dažniau patiria fizinę ar emocinę prievartą. Taip pat tai kelia grėsmę įvairių vaiko įgūdžių ugdymui, jų sveikatai ir panašiai. Dėl šių problemų atsiranda rizika, jog tokie vaikai paauglystėje irgi gali tapti tėvais (Ruzgaitė, 2002).

Ankstyva paauglių seksualinė patirtis ir su ja susijusios problemos parodo, jog lytiškumo ugdymas, kaip tikslinga ir kryptinga pedagoginė veikla, yra būtinas. Reikia siekti, jog kartu su konkrečių žinių lytiškumo klausimais perteikimu, kartu būtų diegiamos dorovinės vertybės ir valia, o taip pat jaunas žmogus ruošiamas šeimai (Ustilaitė, 2008).

2. 4. Veiksniai, įtakoiantys paauglių lytiškumo raiškos ypatumus

Paauglių seksualinis elgesys priklauso ne tik nuo lytinio brendimo ypatybių, bet ir nuo socialinių bei psichologinių veiksnių: aplinka, auklėjimas, draugų įtaka, žiniasklaidos formuojamas požiūris, savęs vertinimas, pasitikėjimo savimi ar menkavertiškumo jausmas, valia ir pan. (Imelinskis, 1999).

Bręstančių jaunuolių elgesena iš esmės susijusi ir priklauso nuo socializacijos proceso sėkmės. Socializacijos eigoje individai išmoka ir internalizuoja tam tikros kultūros atitinkamus požiūrius, vertybes, įsitikinimus ir elgesio būdus. Šis procesas vyksta visą gyvenimą. Nors žmogų veikia visi veiksniai, sociologai labiau akcentuoja tik kai kuriuos socializacijos institutus, ypač įtakojančius individo formavimąsi. Tai šeima, mokykla, draugai ir žiniasklaidos priemonės (Kvieskienė, 2003).

Šeima yra viena seniausių visuomenės institucijų (Navaitis, 1996). Pasak Gučo (1990), šeima – tai pradinė socialinė grupė, su kuria vaikas labai glaudžiai susijęs. Pirmiausia šeima yra pagrindinis tarpininkas tarp visuomenės, jos kultūros ir vaiko. Čia jis girdi, kas dedasi aplinkui, čia vertinami ir jautriai išgyvenami įvykiai, kuriems nelieka abejingas ir vaikas.

Ne visi tėvai suvokia, jog yra atsakingi už vaikų rengimą šeimai. Visa, kas su tuo susiję, jiems atrodo ne itin svarbu, tuo labiau, kad vedybos ir šeima yra tolimos ateities reikalas, ir vaikams, tėvų manymu, tas rengimas neturi jokios praktinės vertės (Bormanas, Šilė, 1982). Tačiau šeimos kuriamų vertybių įtaka vaiko elgesiui yra visuotinai patvirtinta. Anot Kvieskienės (2003), vaikas neigiamai aplinkos įtakai geba nepasiduoti tik tuo atveju, kai remiasi gyvenimo pavyzdžiais, įsidėmėtais auklėjimo metu, o neauklėjamas vaikas noriai perima agresijos, nesaugaus ir palaido seksualinio gyvenimo modelius.

Šeima turi svarbią įtaką formuojant vaiko elgesį, taip pat ir požiūrį į lytinius santykius. Savo elgesiu tėvai teigiamai arba neigiamai ugdo vaikų seksualinį suvokimą. Tėvų elgesys, bendras gyvenimas sukuria paaugliams įsivaizdavimą apie santuoką ir turi įtakos jų santykiams su priešingos lyties atstovais. Paauglių seksualinė etika pirmiausia formuojasi pagal suaugusiųjų

elgesio modelius ir normas. Stiprų poveikį moraliniams veiksams, požiūriui, elgesio normoms, įpročiams daro susiklostę tėvo ir motinos santykiai (Bajoriūnas, Ustilaitė, 2001).

Kiekvienam vaikui itin svarbu, ar šeimoje yra susiklausymas ir harmonija, ar jo tėvai nuoširdžiai myli vienas kitą, ar tai patvirtina jų jausmų išorinė išraiška – glamonės, taktiški, švelnūs santykiai, pagalba, rūpestis, individualių visų šeimos narių interesų gerbimas ir toleravimas. Paprastai tokiose šeimose santuoka ir bendras žmonių gyvenimas suvokiama kaip kažkas gražaus, dėl ko verta save tobulinti (Bormanas, Šilė, 1982). Tėvų konfliktai ir nesutarimai negatyviai veikia vaikus. Dėl to jiems formuojasi neteisingas supratimas lytinių santykių klausimais. Tam, kad galėtų formuotis normalios vaikų pažiūros į seksą, įgalinančios sudaryti būsimame jų vedybiniame gyvenime normalią atmosferą, daugelis specialistų svarbiausiu dalyku laiko harmoningus jų tėvų tarpusavio santykius tiek jausmų, tiek lytinio gyvenimo sferoje. Tėvų nesantaika ir dažni barniai kenkia vaiko emocijų vystymuisi. Tėvai vaikams yra uždaro ir riboto pasaulio centras, iš kurio jie semiasi pavyzdžių savo poelgiams ir būsimiems santykiams (Imelinskis, 1999).

Vaikams pasakoti apie lytinio gyvenimo smulkmenas derėtų tik tada, kai jie to klausinėja. Tai yra neišvengiama, todėl svarbu, jog vaikas su tuo nesusidurtų būdamas visiškai nepasiruošęs. Daug kas priklauso nuo to, kaip į šiuos dalykus žiūri tėvai. Jeigu jie iki paauglystės išugdys dorą vaiko požiūrį į seksualines problemas, įvairios nedorybės, su kuriomis jis neišvengiamai susidurs, nors ir bus mėgdžiojamos, tačiau nepalies paauglio sielos, nes jis paprasčiausiai to neįsisavins (Vaisas, 2003).

Yra tėvų, kurie stengiasi išvengti pokalbių su vaiku apie lytinius santykius ir atidėlioja tai vėlesniam laikui. Tokiose šeimose požiūris į lytinius santykius būna veidmainiškas. Tėvai turėtų suvokti, kad visos pastangos pavaizduoti vaikams pasaulį be lytinių santykių yra pasmerktos žlugti, nes vaikai anksčiau ar vėliau patys viską sužinos. Mokslas jau ne kartą įrodė, kad lytinis ugdymas niekada nebūna per ankstyvas. Priešingai, jis dažnai būna pavėluotas (Bormanas, Šilė, 1982).

Dauguma tėvų per daug komplikuoja lytinio ugdymo problemas, nors viso labo kalbama apie tai, kad į vaikų klausimus reikia atsakyti nedelsiant ir teisingai. Jeigu vaikas dėl kažkokių priežasčių klausinėja nekonkrečiai, yra įvairių būdų jį „užvesti ant kelio“. Tėvams neturėtų kelti nerimo vaikų klausimai iš lytinių santykių srities, nes tai yra natūralus siekimas pažinti pasaulį. Jie klausinėja visko, kas jiems įdomu, ir visiškai normalu, kad domisi lytiniais klausimais (Bormanas, Šilė, 1982).

Tėvų tarpusavio santykiai turi lemiamą įtaką vaikui susidarant teisingus ar klaidingus vertybių kriterijus, kurie ateityje gali veikti jo santykius su kitos lyties asmenimis. Kada tėvai vienas kitą myli, vienas kitu rūpinasi, tada ir vaikas stengsis elgtis taip pat, kai sukurs savo

šeimą. Kai šeimose vaikai turi nuolatinę pareigą, o tėvų elgesys yra pavyzdys vaikams, tada paauglius lengviau psichologiškai rengti būsimų santuokos ir šeimos problemų sprendimui (Bormanas, Šilė, 1982).

Žmogaus socializacijos bei ugdymo procese ypač svarbus vaidmuo tenka mokyklai. Ši institucija padeda individui įžengti į sudėtingą, pasižyminčią greitu kitimu, informacijos sistemą, taip pat į socialinių vertybių pasaulį. Vaikui pradėjus lankyti mokyklą, šeimai tenka aktyviau bendradarbiauti su šia švietimo institucija. Mokykla padeda šeimai auklėti vaikus, o šeima padeda mokyklai, kadangi joje papildomas ir užbaigiamas vaikų parengimas tolimesniam mokymuisi, darbui bei šeimos gyvenimui. Dėl to šeimos ir mokyklos uždaviniai ugdant vaikus iš esmės yra tie patys (Jovaiša, 1997).

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos parengtame įsakyme Dėl Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos³ (toliau vadinama – Programa) teigiama, kad rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo tikslas yra „rengti jaunąją kartą savarankiškai, funkcionaliai ir gyvybingai veiklai, galinčiai užtikrinti kartų kaitą“. Svarbu ugdyti jaunų žmonių atsakomybę už savo seksualinį elgesį bei mažinti ankstyvų lytinių santykių skaičių (Ustilaitė, 2008).

Ustilaitė (2008), remdamasi 2007 metų Programa, nurodo, kad rengimas šeimai ir lytiškumo ugdymas turi dvi susijusias ir viena kitą papildančias paskirtis. Pirmiausia tai yra *ugdomoji* paskirtis, kurios esmė – jaunų žmonių rengimas gyvenimui, santuokai, žinių apie šeimą suteikimas, lytiškumo sampratos pateikimas, brandžios ir dorovingos asmenybės, gerbiančios žmogaus gyvybę nuo pradėjimo momento, ugdymas. Antroji paskirtis yra *prevencinė*. Tai reiškia, kad reikia vykdyti ankstyvų lytinių santykių, su jais susijusių problemų, lytinio išnaudojimo, priekabiavimo ir diskriminacijos dėl lyties prevenciją.

Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo tikslas bei paskirtis sutampa su Lietuvos švietimo strateginėmis nuostatomis (2003 – 2012)⁴, kuriose teigiama, kad mokykla privalo padėti jaunam žmogui atsiskleisti socialinėje bei kultūrinėje erdvėje, brandinti savimonę, kūrybiškumą bei atsakomybę. Bendrojo lavinimo mokyklose to siekiama humanizuojant ir demokratizuojant visą švietimo darbą, skatinant mokinių ir mokytojų iniciatyvumą ir savarankiškumą bei didinant atsakomybę už veiklos rezultatus bei jų kokybę (Jaruševičienė, Valius, 2005).

Rengimas šeimai ir lytinis ugdymas mūsų šalyje dar nėra įgavęs sistemingos ir nuoseklios veiklos pobūdžio (Ustilaitė, 2008). Atsižvelgiant į vaiko raidos ypatumus bei individualius skirtumus, lytiškumo ugdymo tema turi būti paliečiama jau pradinėse klasėse, o vėliau plėtojama. Pavyzdžiui, šeštokai turėtų mokėti apibūdinti lytinio brendimo metu mergaičių

³ Dėl Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos patvirtinimo (2007 m. vasario mėn. 7 d., įsakymo Nr. ISAK-179) // Valstybės žinios. – 2007 02 13, Nr. 19, publ. Nr. 740.

⁴ Dėl valstybinės švietimo strategijos 2003 – 2012 metų nuostatų (2003 m. liepos mėn. 4 d., įsakymo Nr. IX – 1700) // Valstybės žinios. – 2003 07 18, Nr. 71, publ. Nr. 3216.

ir berniukų organizmuose vykstančius pokyčius ir tinkamai juos vertinti. Septintoje ir aštuntoje klasėse turėtų gebėti pritaikyti žinias apie pokyčius lytinio brendimo metu, spręsdami asmenines problemas. Devintoje ir dešimtoje klasėse – argumentuotai paaiškinti savo požiūrį į draugystę, ankstyvą lytinį gyvenimą, žinoti apie šeimos planavimo ir kontracepcijos būdus (Jaruševičienė, Valius, 2005).

Pasak Ustilaitės (2008), lytiškumo ugdymo krypties atstovai akcentuoja, jog lytiškumo ugdymas yra kur kas daugiau negu aiškinimas apie žmogaus seksualumą, biologinių faktų per biologijos pamokas pateikimas. Šiuo ugdymu taip pat siekiama, kad moksleiviai įgytų žinių apie reprodukcinę bei lytinę sveikatą, gautų bendravimo įgūdžių, kurie gali padėti išvengti seksualinės prievartos. Šios krypties šalininkų teigimu, informacijos apie kontracepciją bei lytinę sveikatą stoka didina rizikos užsikrėsti lytiškai plintančiomis ligomis galimybes bei neplanuotų nėštumų skaičių.

Lietuvos švietimas pagrįstas glaudžiu visuomenės, mokyklos bei šeimos bendradarbiavimu tam, kad būtų pasiektas dorovingos ir fiziškai sveikos kartos išauklėjimas. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija yra patvirtinusi Vaikų ir jaunimo rengimo šeimai programų metodines rekomendacijas (2006)⁵ ir jau minėtą Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programą (2007)⁶. Tai reiškia, kad švietimo tradicijos valstybėje yra tinkamos rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo klausimų sprendimui.

⁵ Dėl Vaikų ir jaunimo rengimo šeimai programų rengimo metodinių rekomendacijų patvirtinimo (2006 m. vasario mėn. 14 d., įsakymo Nr. ISAK-261) // Valstybės žinios. – 2006 02 23, Nr. 23, publ. Nr. 766.

⁶ Dėl Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos patvirtinimo (2007 m. vasario mėn. 7 d., įsakymo Nr. ISAK-179) // Valstybės žinios. – 2007 02 13, Nr. 19, publ. Nr. 740.

3 skyrius. LYTIŠKUMO UGDYMO, KAIP SOCIOEDUKACINĖS VEIKLOS, VERTINAMOJO POŽIŪRIO TYRIMAS

3. 1. Tyrimo metodologija

Metodologija (gr. *methodos* – tyrimo kelias; *logos* – mokslas) tikrovės pažinimo teorija, tirianti mokslinio mąstymo būdą bei principus. Siauresne prasme – mokslas, aiškinantis mokslinio tyrimo metodus, bendrų mokslo būdų teoriją (Tidikis, 2003).

Mokslinis tyrimas – tai sistemingas ir kryptingas tikrovės objektų nagirėjimas, taikant mokslo priemones ir metodus (Kardelis, 2002). Mokslinio tyrimo metu siekta atskleisti socialinio pedagogo, kaip vieno iš lytiškumo ugdymo dalyvių, vaidmenį ir veiklos galimybes. Rengiantis tyrimui buvo suformuluota problema, kurios pagrindu iškelta tyrimo hipotezė, apibrėžtas darbo objektas, tikslas, uždaviniai.

Šis tyrimas atliktas naudojant kokybinį tyrimo metodą. Pasak Luobikienės (2000), – tai toks empirinis tyrimas, kada duomenys nėra pateikiami kiekybine išraiška – skaičiais. Kokybinė metodologija, įgalina nuolat nuosekliai plėsti žinias apie situaciją ir padeda atskleisti socialinę realybę (Žydžiūnaitė, 2007). Kokybinis tyrimas yra sisteminis subjektyvios informacijos rinkimas tyrėjo minimaliai kontroliuojamomis procedūromis. Kokybiniu tyrimu siekiama suprasti tiriamo reiškinio prigimtį, esmę, tiriamą procesą, o gauta informacija analizuojama labiau intuityviai (Žydžiūnaitė, 2001). Kokybinis tyrimas reiškia socialinės tikrovės pažinimą: tikimasi suprasti, kaip ir kokiomis aplinkybėmis atsiranda ir veikia šiuolaikiniai socialiniai veiksniai (Valackienė, 2007). Socialinės realybės konstravime svarbus tampa tyrėjo vaidmuo. Tyrimo dalyviai konstruoja socialinę realybę remdamiesi savo patirtimi, o tyrėjas yra savotiškas informanto pasakojimo bendraautorius. Todėl tyrimo metu renkama informacija yra ne tik tiriamojo, bet ir tuo pat metu tyrėjo vertybinės patirties produktas. Dialogo metu tyrėjas ir tiriamasis gali ne tik formuoti gilesnį supratimą apie fenomeną, bet ir perduoti šį naujai sukonstruotą supratimą vienas kitam (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008).

Interviu – tai vienas dažniausiai naudojamų duomenų rinkimo būdų kokybiniame tyrime. Taip pat tai yra gana įtaigi žmonių tarpusavio suvokimo priemonė (Luobikienė, 2005). Tiriamasis interviu apibrėžiamas kaip tyrėjo inicijuotas dviejų asmenų pokalbis, kurio tikslas – gauti būtiną tyrimo uždaviniams informaciją (Kardelis, 2007). Interviu metodas yra parankus siekiant atskleisti požiūrius į tam tikrus tyrinėjamus fenomenus. Pusiau struktūruotas interviu – tai, kuomet klausimai ir visa procedūra numatoma iš anksto, interviu metu mažai kas keičiama. Tačiau pokalbio metu, tyrėjui pastebėjus kažką naujo, ką jis norėtų išsiaiškinti, klausimai gali kisti, o tai leidžia atskleisti naujus aspektus tyrime (Kardelis, 2007). Interviu būdu renkant

duomenis, tyrimas trunka ilgiau nei anketinės apklausos metodu, tačiau suteikia galimybę geriau pažinti tyrimo dalyvį, patikslinti atsakymus (Charles, 1999).

Kokybinis tyrimas suteikia minčių reiškimo laisvę, renkami išsamesni ir gilesni duomenys (Miller, Brewer, 2003). Taip pat remiantis kokybine tyrimo strategija, tyrėjas gali identifikuoti asmens patirčių, suvokimų esmę, atsižvelgdamas į fenomeną, kaip jį apibrėžia tyrimo dalyviai (Žydžiūnaitė, 2007). Pasirenkant turinio analizės metodą, interviu metu surinkta medžiaga analizuojama bei apibendrinama, siekiant patvirtinti arba paneigti prielaidas, atsakyti į išsikeltus klausimus (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008).

3. 2. Tyrimo metodika

3. 2. 1. Duomenų rinkimo ir analizės metodai

Duomenų rinkimui naudotas pusiau struktūruotas interviu. Interviu – tai toks metodas, kai duomenys apie respondentą gaunami žodžiu (Kardelis, 2002). Pasirinktas pusiau struktūruoto interviu metodas, kadangi jo metu yra galimybė ne tik gauti informaciją, bet ir stebėti informantą, jo elgseną, emocijas, balso pokyčius, išgirsti specifinių terminų, kurie teikia papildomos informacijos (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008). Tyrėjas, taikydamas pusiau struktūruotą interviu „neprisiriša“ prie klausimų tvarkos, gali laisvai juos keisti, kelti papildomus klausimus (Rupšienė, 2007).

Šio tipo interviu privalumas tas, kad gaunami duomenys yra gana išsamūs, susisteminti, nors pats interviu vyksta neformalia pokalbio forma. Trūkumas – tyrėjui gali būti sunku nenukrypti nuo iš anksto pasirinktos temos ar problemos, taip pat dėl klausimų ir atsakymų įvairovės gali būti sunku analizuoti surinktus duomenis (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008). Pusiau struktūruoto interviu metu reaguojama į esamą situaciją ir, atsižvelgiant į ją, užduodami iš anksto nenumatyti klausimai. Tokiu būdu gaunami platesni duomenys, kas yra pageidautina norint atskleisti individualias respondentų patirtis. Šio tyrimo eigos visiškai kontroliuoti neįmanoma, tačiau pokalbio metu improvizuojant, pašnekovui suteikiama galimybė kalbėti tam tikrais, jam svarbiais, nagrinėjamos temos aspektais. Taip atsiranda kokybinio tyrimo duomenų autentiškumas.

Kokybinio tyrimo – interviu – duomenys apdoroti taikant turinio (*Content*) analizę. Apdorojant tyrimo duomenis stengtasi mąstyti kritiškai, vengta daryti išankstines išvadas, vertinimus. Siekiant objektyvaus tyrimo duomenų pateikimo, buvo svarbus tyrėjos sugebėjimas reflektuoti, savianalizė.

3. 2. 2. Tyrimo imtis ir atranka

Tyrimo imtis – 10 socialinio pedagogo kvalifikaciją turinčių ir šioje srityje dirbančių specialistų bei jaunuolių pora (vaikinas ir mergina), kurie būdami paaugliai susilaukė vaiko.

Dalyviai (socialiniai pedagogai) atrinkti taikant du atrankos būdus: tikslinė, kuri yra netikimybinė, tipinių atvejų atranka, kada pats tyrėjas nusprendžia, kuriuos respondentus tikslingiau pasirinkti (Ruškus, 2010), ir „sniego gniūžties“ metodas, kuomet atlikus interviu, respondento buvo klausama, ar galėtų rekomenduoti asmenų, kompetentingų kalbėti tyrimo tematika (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008). Kiti du tyrimo respondantai pasirinkti dėl vieno esminio kriterijaus – jie yra paaugliai ir augina vaiką.

Tyrimas atliktas iš anksto numatytose vietose, duomenys rinkti 2013 m. vasario – balandžio mėnesiais Šiauliuose ir Naujoje Akmenėje. Siekiant užtikrinti tyrimo dalyvių konfidencialumą, neminimi nei tikrieji vardai, nei konkretūs darbo vietų pavadinimai.

3. 3. Kokybinio tyrimo – interviu analizė

Kokybiniam tyrimui atlikti pasirinkti 10 socialinio pedagogo kvalifikaciją turinčių ir šioje srityje dirbančių specialistų. Pokalbio su šiais respondентаis metu buvo užduodami klausimai (žr. 1 priedą), padedantys išsiaiškinti jų požiūrį į lytiškumo ugdymo bendrojo lavinimo mokyklose svarbą bei esamą situaciją. Taip pat buvo siekiama atskleisti pačių socialinių pedagogų veiklos galimybes dalyvaujant moksleivių lytiškumo ugdymo procese.

Be socialinių pedagogų apklausos dar buvo atliktas interviu su jaunuolių pora (vaikinas ir mergina), kurie dar tebėra moksleiviai, tačiau jau susilaukė vaiko. Tokiu būdu norėta į tiriamą situaciją pažvelgti iš skirtingų pozicijų, o analizuojant duomenis, palyginti, kokiais klausimais pedagogų ir moksleivių nuomonės skiriasi, o kur sutampa. Interviu klausimai (žr. 2 priedą) respondentams buvo užduodami orientuojantis į jų pačių situaciją, siekiant išsiaiškinti pagrindines priežastis, nulėmusias ankstyvą tapimą tėvais. Taip pat pokalbio metu buvo bandoma atskleisti tiriamųjų požiūrį į dabartinę lytiškumo ugdymo būklę bendrojo lavinimo mokykloje.

Interviu metu gauti duomenys apdoroti taikant turinio (*Content*) analizės metodą. Analizuojant pokalbio eigoje gautus atsakymus, jie buvo skirstomi į kategorijas ir subkategorijas pagal semantinę prasmę (Burns, 2000). Taip pat buvo skaičiuojamas kiekvienos subkategorijos prasminių vienetų dažnis, kuris nusako kiek kartų tam tikra kintamojo reikšmė pasikartoja statistinėje eilutėje (Čekanavičius, Murauskas, 2003).

3. 3. 1. Interviu su socialiniais pedagogais rezultatų analizė

Socialinių pedagogų demografinė charakteristika: interviu metodu buvo apklausta 10 socialinio pedagogo kvalifikaciją turinčių specialistų. Visos respondentės buvo moterys, jų darbo stažo vidurkis – 6,2 metai.

Remiantis išskirtomis kategorijomis bei prasminiais vienetais, interviu buvo padalintas į diagnostines sritis. Lentelėse nurodytas kiekvieną subkategoriją iliustruojančių teiginių skaičius.

1 lentelė

1 diagnostinė sritis. Lytiškumo ugdymo samprata

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	ILIUSTRUOJANTYS TEIGINIAI	TEIGINIŲ SKAIČIUS
Esminiai ugdomieji lytiškumo aspektai	Dvasinis ir dorinis ugdymas	...svarbus yra dvasinis ugdymas... ...reikia dėmesį kreipti į vaiko dorinį ugdymą skatinti laikytis tų dorovės principų... ...tai <...> irgi įtakoja jaunimo požiūrį į šeimą, seksualinius santykius...	3
	Pagarbos skatinimas	...svarbu ugdyti ir skatinti mokinių tarpusavio pagarbą... ...pagarbą sau pačiam... ...ugdyti vaikų pagarbos jausmą, nuolat jį „skiepyti“... ...reikia vaikams aiškinti ir stengtis įskiepyti tam tikrų vertybių svarbą...	4
	Valios ugdymas	...jog suvoktų, kad nėra kur skubėti, kad nereikia pulti kuo anksčiau pradėti tą lytinį gyvenimą... ...ugdyti valią... ...aiškinti, kad nereikia niekur skubėti <...> nereikia per anksti pradėti lytinį gyvenimą...	3
	Atsakomybės ugdymas	...stengtis, jog jie išmoktų tą daryti saugiai, nepakenkdami vienas kitam ir sau... ...ugdyti atsakomybės jausmą...	2
	Informacijos teikimas	...nieko nepasieksime moralais, nuobodžiomis pamokomis... ...reikia atrasti tinkamus būdus, kaip tokią informaciją pateikti... ...negalima apsiriboti vien tik informacijos teikimu apie lyties fiziologiją ir saugaus lytinio gyvenimo metodus... ...nuo darželio jau vaikams po truputį aiškinti apie tai...	4

Požiūris į atsakomybę už lytiškumo ugdymo vykdymą	Tėvų atsakomybė už lytiškumo ugdymą	<p>...pirmiausia tėvai su vaikais turi kalbėtis apie tai, rūpintis...</p> <p>...visas pagrindas vis tiek yra iš šeimos gaunamas...</p> <p>...tėvai su vaikais turi šnekėtis ir viską paaiškinti...</p> <p>...tėvų nepriežiūra ir per didelis laisvės suteikimas pridarė bėdų...</p> <p>...labiausiai šeimos...</p> <p>...visos pamokos neturės jokios naudos, jeigu vaikas šeimoje nebus tinkamai auklėjamas...</p> <p>...pagalvojau apie šeimą, tėvus...</p> <p>...nuo šeimos turėtų prasidėti tas ugdymas...</p> <p>...būtent tėvai vaiką auklėja nuo gimimo, įskiepija tam tikras vertybes, normas...</p> <p>...dauguma tėvų nelabai turbūt kalbasi tom intymiom temom su vaikais, nors reikėtų...</p> <p>...šeima atsakinga...</p> <p>...tėvai turi tinkamai auklėti vaikus...</p> <p>...tėvai turėtų atsakingiau pažvelgti į tai...</p> <p>...nuo šeimos pirmiausia tai prasideda...</p>	14
	Požiūris į mokyklos vaidmenį	<p>...visi mokyklos pedagogai ir specialistai turėtų įsitraukti į tai...</p> <p>...yra ne vien biologijos mokytojo ar socialinio pedagogo reikalas...</p> <p>...tai turi būti visos mokyklos bendruomenės, daugelio kitų specialistų bendras darbas...</p> <p>...ir mokykloje turi būti tas lytinis švietimas...</p> <p>...ir mokykloje kažkiek turi būti apie tai kalbama...</p> <p>...ir mokykla turi prisidėti vaiką auklėjant...</p> <p>...atsakingas už tai nėra tik kažkas vienas...</p> <p>...ir mokykla atsakinga...</p> <p>...nesakau, kad čia ne mokyklos reikalas...</p> <p>...joje turi būti tokio ugdymo...</p> <p>...mokykla vaiką turi ne tik skaityti ir skaičiuoti išmokinti, bet <...> ruošti gyvenimui, šeimai...</p>	11
	Visuomenės atsakomybė	<p>...čia yra visos visuomenės reikalas...</p> <p>...iniciatyvos reikia imtis visiems...</p> <p>...tiek valdžios atstovams, tiek pedagogams...</p> <p>...atsakingi už lytiškumo ugdymą yra daug kas...</p> <p>...ir šeima, ir mokykla, ir valdžia bei visuomenė visa...</p> <p>...lytiškumo ugdymas yra daugelio žmonių reikalas...</p> <p>...ir tėvai, ir mokytojai yra už tai atsakingi...</p> <p>...netgi medicinos atstovai..</p>	8
Iš viso teiginių			49

Interviu su socialiniais pedagogais metu buvo siekiama išsiaiškinti bendrą jų supratimą apie lytiškumo ugdymą. Pagrindiniai klausimai orientuoti į lytiškumo ugdymo turinį bei atsakomybę už jo įgyvendinimą. Respondentai buvo prašomi apibūdinti, kas, jų manymu, yra atsakingi už lytiškumo ugdymo vykdymą, taip pat pateikti savo nuomonę apie tai, kokie esminiai aspektai turi sudaryti lytiškumo ugdymą, jo turinį.

Paprastai visuomenėje dominuoja gana ribotas suvokimas apie tai, kas yra lytiškumo ugdymas, ir kas sudaro jo turinį. Interviu su socialiniais pedagogais atskleidžia tai, jog šie specialistai lytiškumo ugdymą supranta ir vertina ne tik kaip vaikų švietimą lyties fiziologijos klausimais, pasakojimais, kaip išvengti nepageidaujamo nėštumo ar lytiniu keliu plintančių ligų ir pan. Respondentai vieningai akcentuoja, kad lytiškumo ugdymas pirmiausia prasideda nuo dvasinių dalykų mokymo, pagarbos, dorovės, vertybių diegimo: „...svarbus yra dvasinis ugdymas...“; „...ugdyti atsakomybės jausmą...“; „...įskiepyti tam tikrų vertybių svarbą...“. Taip pat pabrėžiama šeimos reikšmė bei neigiama šiuolaikinės kultūros įtaka šeimos sampratos formavimuisi: „*Tai <...> irgi įtakoja jaunimo požiūrį į šeimą, seksualinius santykius...*“. Tokį požiūrį iliustruoja ir patvirtina pirmoje diagnostinėje srityje (žr. 1 lentelė) išskirti teiginiai apie lytiškumo ugdymo turinį, pagrindinius ugdomuosius aspektus.

Visų socialinių pedagogų (N=10) atsakymai į šį klausimą buvo panašūs, susiję, todėl galima teigti, jog jų supratimas apie esminius ugdomuosius lytiškumo aspektus yra vieningas. Toks požiūris atitinka Narbekovo, Obelenienės, Pukelio (2008) teiginį, jog „suvokimo, kad asmens lytiškumas yra neatsiejama jo dorinės saviraiškos dalis, negalima pasiekti, iš pradžių suteikiant moksleiviui informaciją apie lyties fiziologiją ir „saugaus sekso“ metodus, o paskui dar primenant, kad patartina laikytis dorovės principų“.

Šioje diagnostinėje srityje taip pat išskirtos subkategorijos, jungiančios teiginius, kuriuos respondentai išsakė paklausti apie tai, kas yra atsakingas už lytiškumo ugdymo vykdymą. Gauti duomenys leidžia daryti prielaidą, jog pirmutinę atsakomybę tyrime dalyvavę socialiniai pedagogai vis dėlto priskiria šeimai, t. y. vaiko tėvams. Tai įrodo ne kartą pasikartoję panašūs teiginiai: „...pirmiausia tėvai su vaikais turi kalbėtis apie tai, rūpintis...“; „...visas pagrindas vis tiek yra iš šeimos gaunamas...“; „...šeima atsakinga...“; „...nuo šeimos turėtų prasidėti tas ugdymas...“; „...tėvai su vaikais turi šnekėtis ir viską paaiškinti...“. Toks požiūris sutampa su mokslinėje literatūroje pabrėžiamu itin svarbiu šeimos vaidmeniu ir įtaka bręstančiam individui.

Respondentų nuomonės nesiskiria ir dėl to, kad lytiškumo ugdymas yra ne vieno specialisto reikalas, o visos visuomenės: „...tai turi būti visos mokyklos bendruomenės, daugelio kitų specialistų bendras darbas...“; „...atsakingas už tai nėra tik kažkas vienas...“; „...tiek valdžios atstovams, tiek pedagogams...“; „...netgi medicinos atstovai...“; „...lytiškumo ugdymas yra daugelio žmonių reikalas...“. Šie ir daugiau kitų panašių teiginių parodo tiriamųjų požiūrį į

lytiškumo ugdymo procesą kaip į sistemingą, įvairių specialistų bei institucijų įsitraukimo reikalaujantį darbą.

2 lentelė

2 diagnostinė sritis. Lytiškumo ugdymo problematika

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	ILIustruojantys teiginiai	TEIGINIŲ SKAIČIUS
Požiūris į lytiškumo ugdymą, kaip probleminę visuomenės sritį	Lytiškumo ugdymo būklės bendrojo lavinimo mokyklose vertinimas	...situaciją apibūdinau kaip labai prastą... ...problemų mūsų valstybėje dėl vaikų lytinio ugdymo tikrai yra... ...pas mus, manau, to švietimo visai nėra... ...įstatymai, visokios programos yra sukurtos, bet jų įgyvendinimas labai paviršutiniškas... ...toks ugdymas vyksta, bet ne visiškai tinkama linkme... ...padėtis šiuo klausimu nėra labai gera...	6
	Lytiškumo ugdymo būklė mokykloje, kurioje dirba	...mokykloje tokios temos yra integruotos į biologijos pamokas... ...yra aiškinama per biologijos pamokas... ...ten labiau akcentuojami fiziniai dalykai... ...apie šeimą, įvairias dorybes, moralę mokiniams kalba tikybos mokytojai... ...reikėtų klausti kitų pedagogų... ...biologijos pamokose tikrai yra temų apie šiuos dalykus... ...kiek išsamiai mokytojai tai išaiškina, pasakyti negaliu... ...mokyklos seselė su mergaitėmis pasišneka apie visus moteriškus reikalus, higieną... ...nesu įsigilinsi šiuo klausimu... ...sunku pasakyti, kokia situacija mūsų mokykloje... ...per biologijos pamokas tokios temos yra paliečiamos... ...mokytoja papasakoja vaikams apie mergaičių ir berniukų brendimą... ...per biologijos pamokas yra aiškinama viskas šia tema... ...per etikos ir tikybos pamokas mokytojos turėtų kalbėti apie meilę, šeimą ir kitus dorinio ugdymo dalykus... ...labai intensyviai tai nevyksta... ...ne paslaptis, kad mokytojai patys nemėgsta šiomis temomis kalbėti... ...mokytoja prabėgom pašneka greitai, nes reikia, nes knygoj tokia tema yra... ...ne visi pedagogai mato čia problemą... ...yra tokių, kuriems atrodo, kad užtenka to lytiškumo ugdymo...	19
	Lytiškumo ugdymo, kaip problemos traktavimas	...tai faktas, kad čia yra problema ir reikia imtis priemonių... ...nieko jau nestebina ankstyvos vaikų meilės...	16

		...sutinku su tuo, kad dabar jaunimas labai anksti pradeda suaugusiųjų gyvenimą... ...subtili tema, bet šiais laikais ji labai aktuali... ...suprantu, kad yra problema... ...kuomet per jauni vaikai pradeda gyventi lytinį gyvenimą, tai sukelia daugybę įvairių problemų... ...problemų yra... ...jaunimas dabar anksti labai pradeda intymius santykius... ...matome ir žinome, kas šiais laikais darosi... ...įdomiau sedėti prie kompiuterio, kelti į internetą visokias nuotraukas papūstom lūpom, nuogais pilvais... ...vaikai dabar anksčiau bręsti pradeda... ...jau nebeatskirsi kur 15–metė, o kur studentė... ...jaunos mergaitės su daug vyresniais vaikiniais prasideda... ...kur dar atvejai, kai laukiasi moksleivės... ...vadinasi problema yra... ...čia tikrai opi tema yra...	
Iš viso teiginių			41

Anot Grigo (1995), mokykla įveda individą į sudėtingą, labai greitai kintančios informacijos sistemą, į socialinių, ypač dvasinių, vertybių pasaulį. Ji padeda įgyti vertybinius – orientacinius pagrindus, internalizuoti artimų, su jo individualiu gyvenimu susijusių, socialinių tikslų sistemą. Tokie teiginiai apie mokyklos vaidmenį paauglio socializacijos ir ugdymo procese parodo, jog būtent mokykla po šeimos yra svarbiausia ugdymo ir socializacijos institucija.

Antroji diagnostinė sritis (žr. 2 lentelė) atskleidžia respondentų nuomonę apie tai, ar jie lytiškumo ugdymą bendrojo lavinimo mokyklose laiko problematiška sritimi, ar vis dėlto mano, jog šiuo klausimu mūsų visuomenėje yra užtektinai ir efektyviai veikiama.

Pirmiausia tiriamųjų buvo prašoma apibūdinti, kokia, jų manymu, dominuoja situacija mūsų šalies bendrojo lavinimo mokyklose lytiškumo ugdymo klausimu. Šios subkategorijos teiginių skaičius nėra labai didelis (6), tačiau vienareikšmiškai parodo, jog socialiniai pedagogai situaciją vertina neigiamai: „...situaciją apibūdinčiau kaip labai prastą...“; „...problemų mūsų visuomenėje dėl vaikų lytinio ugdymo tikrai yra...“; „...pas mus, manau, to švietimo visai nėra...“; „...padėtis šiuo klausimu nėra labai gera...“. Toks požiūris sutampa ir su tyrimo dalyvavusių paauglių nuomone dėl lytiškumo ugdymo būklės bendrojo lavinimo mokyklose (žr. 7 lentelė).

Atliekant interviu su socialiniais pedagogais, vienas iš pagrindinių klausimų buvo apie tai, kaip jie vertina lytiškumo ugdymo situaciją mokykloje, kurioje patys dirba. Rezultatai parodo, jog kai kurie socialiniai pedagogai nelabai domisi, kas, kaip ir kiek jų mokykloje užsiima lytiškumo ugdymu: „...reikėtų klausti kitų pedagogų...“; „...nesu įsigilinusį šiuo klausimu...“;

„...kiek išsamiai mokytoja tai išaiškina, pasakyti negaliu...“. Kita dalis respondentų nurodo, jog lytiškumo ugdymas vyksta per biologijos pamokas, nes būtent šio dalyko programoje yra tokios temos: „...yra aiškinama per biologijos pamokas...“; „...biologijos pamokose tikrai yra temų apie šiuos dalykus...“; „...per biologijos pamokas yra aiškinama viskas šia tema...“. Čia taip pat galima pabrėžti, jog socialinių pedagogų ir paauglių nuomonės dėl biologijos pamokų ir per jas vykdomo lytiškumo ugdymo sutampa.

Biologijos pamokose, anot respondentų, labiau kalbama apie fiziologinius lytiškumo aspektus, o dorinis ugdymas priskiriamas etikos bei tikybos pamokoms: „...apie šeimą, įvairias dorybes, moralę mokiniams kalba tikybos mokytojai...“; „...per etikos ir tikybos pamokas mokytojos turėtų kalbėti apie meilę, šeimą ir kitus dorinio ugdymo dalykus...“. Šios subkategorijos teiginiai atskleidžia ir socialinių pedagogų nuostatas į kitus pedagogus lytiškumo ugdymo atžvilgiu: „...ne paslaptis, kad mokytojai patys nemėgsta šiom temom kalbėti...“; „...mokytoja prabėgom pašneka greitai, nes reikia, nes knygoj tokia tema yra...“; „...nieko gero iš tokių pamokų ir nebūna...“; „...ne visi pedagogai mato čia problemą...“; „...yra tokių, kuriems atrodo, kad užtenka to lytiškumo ugdymo...“. Tai patvirtina daug kur sutinkamą požiūrį apie pedagogų vengimą kalbėti tokiomis temomis, gėdos, nepatogumo jausmą, mokinių ir mokytojų tarpusavio pagarbos stygių, negebėjimą išklaudyti vieniems kitus.

Tokia padėtis mokyklose neatitinka Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programoje⁷ konstatuojamų nurodymų, jog mokykla turėtų tapti vieta, kur moksleiviams būtų sudarytos sąlygos lyties grožį, meilę ir draugystę išgyventi ne kaip vartotojiškos sekso „kultūros“ reiškinių, o kaip svarbią asmenybės brandos ir pasirengimo santuokai dalį.

3 lentelė

3 diagnostinė sritis. Socialinių pedagogų savo vaidmens lytiškumo ugdymo procese suvokimas

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	ILIUSTRUOJANTYS TEIGINIAI	TEIGINIŲ SKAIČIUS
Socialinių pedagogų teorinis pasirengimas lytiškumo ugdymo tematika	Žinios apie Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programą, jos turinį bei paskirtį	...taip, teko... ...išsamiai nesu jos išstudijavusi... ...smulkiai papasakoti negalėčiau... ...žinau, jog tokia yra... ...taip, girdėjau... ...esu girdėjusi... ...prisipažinsiu, kad neskaičiau... ...teko tokią matyti... ...programa <...> mokiniams teikti	14

⁷ Dėl Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos patvirtinimo (2007 m. vasario mėn. 7 d., įsakymo Nr. ISAK-179) // Valstybės žinios. – 2007 02 13, Nr. 19, publ. Nr. 740.

		<p>informaciją apie lytiškumą... ...tiksliai nežinau... ...apibrėžta, kokia būtent konkrečiai informacija turi būti teikiama mokiniams... ...nuosekliai jos nestudijavau... ...esu skaičiusi... ...žinau programos esmę, kam ji skirta...</p>	
	Žinių bei įgūdžių poreikis	<p>...studijų metu nelabai teko apie tai girdėti... ...šiaip per įvairias paskaitas <...> gal ką nors ir padiskutuodavome... ...aukštosiose mokyklose <...> tikrai turėtų būti kalbama apie tai... ...pedagogai turi būti tinkamai paruošti darbui su vaikais... ...turi būti visapusiškai paruošti tokiai profesijai... ...juk negali žinoti, kada prireiks žinių šia tema... ...socialiniams pedagogams <...> tokias žinias reikia teikti... ...tai būtų labai naudinga... ...reikia lavinti pačių pedagogų gebėjimą tokiomis temomis kalbėti... ...reikia tvirtesnio pasirengimo ugdyti paauglių lytiškumą... ...tik į naudą būtų kažkokie mokymai, seminarai šiomis temomis... ...aukštesnio lygio specialistai galėtų pateikti išsamios informacijos... ...tai padėtų „pralaužti ledus“ šioje srityje... ...padidintų visų pedagogų motyvaciją imtis priemonių... ...atsirastų kažkoks kaip ir vieningumas, noras bendradarbiauti ir veikti kartu... ...pedagogai yra ruošiami kažkiek tam... ...jeigu būtų suteikta dar daugiau žinių <...> tada žymiai lengviau būtų tai daryti...</p>	17
Iš viso teiginių			31

Ši diagnostinė sritis (žr. 3 lentelė) ir joje pateikti duomenys atskleidžia socialinių pedagogų teorinį pasirengimą lytiškumo ugdymo vykdymui. Siekiant tai išsiaiškinti, respondentų buvo klausama apie Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programą⁸, taip pat apie žinias, įgytas studijų aukštosiose mokyklose metu.

Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programa turi ugdomąją ir prevencinę paskirtis. Ugdomoji paskirtis – rengti jaunos žmonės gyvenimui, santuokai, suteikti žinių apie šeimą, pateikti visuminę lytiškumo sampratą, ugdyti brandžią ir dorovingą asmenybę, gerbiančią žmogaus gyvybę nuo pradėjimo momento, gebančią kurti brandžius tarpasmeninius santykius,

⁸ Dėl Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos patvirtinimo (2007 m. vasario mėn. 7 d., įsakymo Nr. ISAK-179) // Valstybės žinios. – 2007 02 13, Nr. 19, publ. Nr. 740.

puoselėti lytinę sveikatą ir pasipriešinti neigiamai aplinkos įtakai. Prevencinė paskirtis – vykdyti ankstyvų lytinių santykių ir su jais susijusių problemų, lytinio išnaudojimo ir priekabiavimo, diskriminacijos dėl lyties prevenciją.

Ustilaitė, Gudžinskienė, Jakučiūnienė (2007) rekomenduoja pedagogams susipažinti su Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos nuostatomis, kurių svarbiausia – darnia santuoka grindžiama šeima yra vertybė.

Gauti duomenys parodo, jog Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programa tyrime dalyvavusiems socialiniams pedagogams vis dėlto nėra gerai pažįstama: „...išsamiai nesu jos išstudijavusi...; ...smulkiai papasakoti negalėčiau...; ...žinau, jog tokia yra...; „...nuosekliai jos nestudijavau...“; „...esu skaičiusi...“. Tokie atsakymai patvirtina menką tiriamųjų sąlytį su lytiškumo ugdymo veikla. Vienas iš tokią padėtį įtakojančių veiksnių galėtų būti sekančioje subkategorijoje nagrinėtas socialinių pedagogų rengimas aukštosiose mokyklose. Kalbama apie tai, jog ruošiant būsimus specialistus, per mažai dėmesio skiriama arba visai neskiriama žinių teikimui bei įgūdžių lavinimui, kurie reikalingi vykdant lytiškumo ugdymą.

Subkategorijoje apie žinias ir įgūdžius, įgytus studijų metu, pateikti teiginiai atskleidžia šios informacijos poreikį: „...aukštosiose mokyklose <...> tikrai turėtų būti kalbama apie tai...“; „...pedagogai turi būti tinkamai paruošti darbui su vaikais...“; „...turi būti visapusiškai paruošti tokiai profesijai...“; „...socialiniams pedagogams <...> tokias žinias reikia teikti...“; „...tai būtų labai naudinga...“; „...reikia lavinti pačių pedagogų gebėjimą tokiomis temomis kalbėti...“; „...mums, pedagogams, reikia tvirtesnio pasirengimo ugdyti paauglių lytiškumą...“; „...tik į naudą būtų kažkokie mokymai, seminarai šiomis temomis...“; „...aukštesnio lygio specialistai galėtų pateikti išsamios informacijos...“; „...tai padėtų „pralaužti ledus“ šioje srityje...“; „...padidintų visų pedagogų motyvaciją imtis priemonių...“.

Šidlauskienė (2011), teigia, jog asmenys, pasirinkę pedagogo profesinę kvalifikaciją, socialiniai darbuotojai ir pedagogai, taip pat vaiko teisių apsaugos ir neformaliojo ugdymo sistemose dirbantys specialistai privalo atskleisti socialinius lytiškumo aspektus, griauti paplitusius stereotipus ir atgaivinti kultūringus moksleivių bei pedagogų tarpusavio santykius. Šių tikslų įgyvendinimui būtinas tvirtas teorinis ir praktinis pasirengimas, todėl pedagogai privalo būti gerai parengti tokiam darbui.

Interviu su socialiniais pedagogais atskleidžia, jog jie yra per mažai motyvuoti, nelabai domisi lytiškumo ugdymo problemomis ar būtinybe imtis iniciatyvos šioje srityje. Tačiau palankus jų požiūris į išsamesnės informacijos, rekomendacijų teikimą bei įgūdžių lavinimo galimybes parodo tai, kad jie nėra priešiški ir kategoriškai nusiteikę prieš raginimą imtis iniciatyvos vykdant moksleivių lytiškumo ugdymą.

4 diagnostinė sritis. Socialinių pedagogų, kaip lytiškumo ugdymo vykdytojų, kompetencijų vertinimas

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	ILIUSTRUOJANTYS TEIGINIAI	TEIGINIŲ SKAIČIUS
Socialinis pedagogas lytiškumo ugdymo procese	Moksleivių pasitikėjimas socialiniu pedagogu	<p>...prieš keletą metų <...> mokiniai į socialinę pedagogę žiūrėjo kone kaip į priešą...</p> <p>...vaikai ateidavo tik atsiųsti kurio nors mokytojo už tai, kad kažką „prisidirbo“...</p> <p>...toks požiūris keičiasi pamažu...</p> <p>...vaikų požiūris į socialinį pedagogą darosi palankesnis...</p> <p>...jie be baimės užsuka pas mane, jei kažko reikia...</p> <p>...žino, jog būtent aš galiu padėti...</p> <p>...vaikai nėra linkę atvirauti ir išsipasakoti...</p> <p>...stengiuosi prakalbinti...</p> <p>...skatinu išsikalbėti...</p> <p>...vis primenu, jog aš galiu padėti ir manimi reikia pasitikėti...</p> <p>...kartais tai suveikia...</p> <p>...toks lygis, kad mokiniai ateitų pasikalbėti <...> iš lytiškumo sferos, dar tikrai nėra pasiektas...</p> <p>...šia tema su suaugusiais jie nekalba...</p> <p>...mokiniai pas mane ateina pasišnekėti...</p>	14
	Savo paties kompetencijų teigiamas vertinimas	<p>...tikrai turiu suvokimą apie tai...</p> <p>...tikrai pritarčiau, jog socialinis pedagogas yra tinkamas specialistas vykdyti lytinį ugdymą...</p> <p>...maždaug numanau, ką reikėtų su mokiniais kalbėti...</p>	3
	Kritiškas savo gebėjimų vertinimas	<p>...sunku spręsti, ar esu kompetentinga...</p> <p>...prieš tai norėčiau tinkamai tam pasiruošti...</p> <p>...pasikalbėti su kitais kolegomis <...> paklausti jų nuomonės...</p> <p>...sugalvoti, kokių būdu šias žinias būtų galima teikti, nuo ko pradėti...</p> <p>...jeigu imčiausi tokios iniciatyvos, tai prieš tai norėčiau tinkamai pasiruošti...</p> <p>...nesijaučiu turinti užtektinai įgūdžių, mokomosios medžiagos, kad perteikčiau reikiams žinias...</p> <p>...tai labai atsakingas ir rimto pasirengimo reikalaujantis darbas...</p> <p>...papildoma informacija <...> man labai praverstų...</p> <p>...norėčiau kažkokių rekomendacijų iš labiau patyrusių...</p> <p>...reikia tvirtesnio pasirengimo ugdyti paauglių lytiškumą...</p> <p>...pagalbos iš specialistų, kurie patartų, kaip</p>	16

		<p>tinkamai bendrauti su vaikais tokia tema... ...žinių niekada per daug nebūna... ...tik į naudą būtų kažkokie mokymai, seminarai... ...specialistai galėtų pateikti išsamios informacijos... ...norėčiau daugiau informacijos apie tai... ...reikia žinoti, ką ir kaip kalbėti...</p>	
<p>Socialinio pedagogo įsitraukimas į lytiškumo ugdymą</p>	<p>Lytiškumo ugdymo kaip profesinės pareigos suvokimas</p>	<p>...konkrečiai kažkokių lytiškumo ugdymo pamokų neteko organizuoti... ...minčių apie tai tikrai turiu... ...su kitais mokytojais pasišnekame... ...matau, jog tai problematiška sritis ir reikia imtis iniciatyvos kažką keisti... ...protinga būtų į tai įtraukti ir lytinį ugdymą... ...reikia šitą klausimą apsvarstyti, su kitais mokytojais pasitarti... ...pasigirti dideliais nuopelnais dėl šito negalėčiau... ...esu iš tų pedagogų, kurie tokių subtilių temų nevengia... ...kalbėti apie tai nebijau ir nesivaržau... ...diskstavome <...> su keliomis kolegėmis šia tema... ...sunku tuos „ledus pralaužti“... ...lygiai taip pat esu atsakinga ir už lytiškumo ugdymą... ...ne kartą bandžiau kalbėtis su mokytojais... ...skatinau pažvelgti rimčiau į šią problemą ir imtis aktyvesnio bendradarbiavimo... ...kalbos dažniausiai lieka kalbomis... ...yra ir mano bendraminčių... ...stengiuosi pati viena imtis iniciatyvos... ...organizavusi klasės valandėles... neteko... ...bendraudama su mokiniais tokias temas paliečiu... ...nesikratau šios pareigos... ...visapusiškai privalau rūpintis vaikų gerove...</p>	<p>22</p>
	<p>Pagrindinės kliūtys, trukdančios aktyviau dalyvauti lytiškumo ugdymo procese</p>	<p>...socialinis pedagogas mokykloje yra tarsi įspraustas į tam tikrus rėmus... ...turėtume daugiau laiko skirti mokiniams, bet <...> esame užkrauti galybe dokumentų <...> tėvų „gaudymais“... ...nebeturime laiko, kurį galėtume skirti bendravimui su mokiniais <...> pokalbiams, diskusijoms jiems aktualiomis temomis... ...nesinori nieko dėl to kaltinti, bet tokia jau yra realybė... ...daug kur panaši situacija... ...laiko stoka... ...turime rūpintis daugeliu kasdienių rūpesčių <...> mokinių maitinimas, pavežėjimas į mokyklą... ...kažkokiems papildomiems dalykams</p>	<p>16</p>

		nebelieka laiko... ...sudėtinga <...> nuolat esame užkraunami kita veikla... ...socialinis pedagogas mokykloje yra užverstas įvairiais darbais, projektais... ...bendravimui su mokiniais lieka tikrai ne daug laiko... ...sunku apibrėžti socialinio pedagogo vaidmenį... ...galbūt dėl laiko stokos... ...pagrindė tenka spręsti kitus klausimus... ...daug laiko atima visokių konfliktų sprendimai... ...tai atima daug laiko ir jėgų, sunku spėti ir kitas problemas, tarp jų ir lytiškumą, aprepti...	
Iš viso teiginių			71

Paskutinėje diagnostinėje srityje (žr. 4 lentelė) pateikti duomenys atskleidžia socialinių pedagogų kompetetingumą vykdant lytiškumo ugdymą.

Pirmiausia siekta išsiaiškinti, ar moksleiviai apskritai pasitiki mokyklos socialiniu pedagogu, kokie santykiai vyrauja tarp šio specialisto ir vaikų. Rezultatai rodo gerėjančias tendencijas šiuo klausimu, kadangi, anot respondentų, mokinių požiūris į socialinį pedagogą darosi vis palankesnis. Pabrėžiama, jog tai vyksta lėtai, tačiau progresas yra pastebimas: „...*prieš keletą metų <...> mokiniai į socialinę pedagogę žiūrėjo kone kaip į priešą...“*; „...*vaikai ateidavo tik atsiųsti kurio nors mokytojo už tai, kad kažką „prisidirbo“...“*; „...*toks požiūris keičiasi pamažu...“*; „...*vaikų požiūris į socialinį pedagogą darosi palankesnis...“*. Moksleivių pasitikėjimas socialiniu pedagogu čia akcentuojamas dėl to, kad lytiškumo ugdymas yra labai subtili tema, ir šiuo klausimu su paaugliais nebūtų įmanoma tinkamai kalbėtis, jeigu jie nepasitikėtų informaciją ar pagalbą teikiančiu specialistu.

Interviu metu buvo klausama, kaip patys socialiniai pedagogai vertina savo kompetencijas vykdant moksleivių lytiškumo ugdymą. Atsakymai ir gauti rezultatai siejasi su prieš tai nagrinėtais duomenimis apie socialinių pedagogų rengimą aukštosiose mokyklose. Šiuo atveju tiriamieji taip pat akcentuoja žinių bei įgūdžių trūkumą, norą gauti daugiau konsultacijų ir vertingų patarimų iš kitų specialistų. Toks požiūris gana aiškiai parodo šių respondentų atsakomybės jausmą, suvokimą, kad lytiškumo ugdymas yra rimtas bei atsakingas darbas, todėl jam reikia atitinkamai pasiruošti: „...*prieš tai norėčiau tinkamai tam pasiruošti...“*; „...*pasikalbėti su kitais kolegomis <...> paklausti jų nuomonės...“*; „...*sugalvoti, koku būdu šias žinias būtų galima teikti, nuo ko pradėti...“*; „...*jeigu imčiausi tokios iniciatyvos, tai prieš tai norėčiau tinkamai pasiruošti...“*; „...*nesijaučiu turinti užtektinai įgūdžių, mokomosios*

medžiagos, kad perteikčiau reikiams žinias...“; „...tai labai atsakingas ir rimto pasirengimo reikalaujantis darbas...“.

Subkategorija, apimanti teiginius apie priežastis, trukdančias socialiniams pedagogams dalyvauti moksleivių lytiškumo ugdyme, bene labiausiai atskleidžia tai, jog respondentai minimaliai įsitraukia arba visiškai nesusiduria su moksleivių lytiškumo ugdymo problemomis: „...neteko tuo užsiimti...“. Išskirti teiginiai padeda suprasti ir įvardinti pagrindines priežastis, dėl kurių socialinio pedagogo indėlis į lytiškumo ugdymą yra toks menkas. Dažniausiai minima priežastis yra laiko stoka: „...kažkokiems papildomiems dalykams nebelieka laiko...“; „...galbūt dėl laiko stokos...“. Natūralu, jog kyla klausimas, kodėl egzistuoja ta laiko stoka. Socialiniai pedagogai sutartinai kalbėjo apie tai, kad mokykloje jiems tenka atlikti labai daug funkcijų, net ir tokių, kurios nėra socialinio pedagogo pareigybių sąrašė: „...socialinis pedagogas mokykloje yra tarsi įspraustas į tam tikrus rėmus...“; „...turėtume daugiau laiko skirti mokiniams, bet <...> esame užkrauti galybe dokumentų <...> tėvų „gaudymais“...“; „...nebeturime laiko, kurį galėtume skirti bendravimui su mokiniais <...> pokalbiams, diskusijoms jiems aktualiomis temomis...“; „...nesinori nieko dėl to kaltinti, bet tokia jau yra realybė...“.

Ne tik laiko neturėjimas, tačiau ir pačios mokyklos bendruomenės apatija užkerta kelią socialiniams pedagogams imtis iniciatyvos ir veiksmų siekiant ugdyti moksleivius lytiškumo tema, padėti parengti juos šeimos gyvenimui: „...ne kartą bandžiau kalbėtis su mokytojais...“; „...skatinau pažvelgti rimčiau i šią problemą ir imtis aktyvesnio bendradarbiavimo...“.

Apibendrinus interviu, atlikto su socialiniais pedagogais, rezultatus galima tik patvirtinti daugelio kitų tyrimų išvadas apie egzistuojančias spragas lytiškumo ugdymo procese. Lytiškumo ugdymo programa turėtų padėti atskleisti socialinius lytiškumo aspektus, griauti paplitusius stereotipus, skatinti ne konkurenciją, bet bendradarbiavimą moksleivių, pedagogų bei tėvų santykiuose. Socialinis pedagogas yra tik vienas iš daugelio specialistų, turintis reikiamas savybes ir privalantis dalyvauti šiame procese. Reikalinga tik sudaryti tam palankesnes sąlygas bei suteikti galimybes.

3. 3. 2. Interviu su paauglių pora rezultatų analizė

Paauglių demografinė charakteristika: interviu metodu buvo apklausta viena mergina ir vienas vaikinai. Abiems respondentams yra po 17 metų, kartu jie susilaukė ir augina vaikelį.

Čia taip pat, remiantis išskirtomis kategorijomis bei prasminiais vienetais, interviu buvo padalintas į diagnostines sritis. Lentelėse nurodoma, koks teiginių skaičius iliustruoja kiekvieną subkategoriją.

5 lentelė

1 diagnostinė sritis. Ugdomosios vertybės ir nuostatos

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	ILIUSTRUOJANTYS TEIGINIAI	TEIGINIŲ SKAIČIUS
Asmeninių nuostatų bei vertybių svarba	Noras išsaugoti užsimezgusią gyvybę	...aš nenorėjau, kad ji darytų abortą... ...esu prieš jį labai nusiteikęs... ...nebūčiau leidęs jo padaryti... ...būčiau atkalbinėjęs... ...baimė <...> nepriverstė daryt aborto... ...jausčiausi kaltas... ...esu prieš abortus... ...būčiau bijojusi daryt... ...nenorėjau, kad kažkas tokio atsitiktų... ...tėvai <...> nesiūlė to daryt... ...ta mintis kažkaip išvis išgaravo... ...jei tėvai būtų spaudę <...> nežinau, ką būčiau darius...	12
	Neatsakingo savo elgesio suvokimas	...nepasisaugojom... ...negalvojom... ...neapgalvotai elgėmės... ...žinojom apie pasekmes... ...keletą kartų to nepadarėm... ...ne visada per savo kvailumą tą padarydavom... ...tokiom akimirkom <...> nepagalvoji... ...atsakomybės nebėra... ...po visko tik pagalvoji... ...mes, deja, nepasinaudodavom... ...patys kalti esam... ...nieko nekaltinu...	12
	Vartotojiškos sekso kultūros įtaka	...tokie dalykai labai didelę įtaką daro... ...ypač vaikams... ...jie ir pradeda vis anksčiau „būti suaugusiais“... ...per televiziją, internete ar žurnaluose dabar pilna... ...karjerą galima tik tobulu kūnu padaryt... ...jaunesnės mergaitės nebe su lėlėm žaidžia... ...dažosi, svajoja apie tobulą išvaizdą... ...bendrauja su vyresniais vaikiniais... ...jomis ir pasinaudoja... ...sekso kultūra ir tos nuogybės skatina tai...	13

		<p>...vis jaunesni vaikai <...> turi lytinių santykių...</p> <p>...įtakoja šias problemas...</p> <p>...anksčiau taip tikrai nebūdavo...</p>	
	Požiūris į meilę ir šeimą	<p>...vaikas to džiaugsmo vis tiek suteikia...</p> <p>...vaikas tai gerai auga...</p> <p>...smagu žiūrėt...</p> <p>...vis tiek daug džiaugsmo suteikia...</p> <p>...aš jau turiu savo šeimą...</p> <p>...man šeima svarbi...</p> <p>...dabar pats, galima sakyti, turiu šeimą...</p> <p>...man mano vaikas yra labai svarbus...</p> <p>...labai myliu jį...</p> <p>...man čia yra dabar didžiausia vertybė...</p> <p>...man šeima ir meilė yra vertybė...</p> <p>...čia svarbiausi dalykai gyvenime...</p> <p>...patys artimiausi ir brangiausi žmonės...</p> <p>...patys mylimiausi...</p> <p>...jis man yra didžiausia vertybė...</p> <p>...viską dėl savo vaiko padaryčiau...</p> <p>...smagu turėt mažą „leliją“...</p> <p>...vis tiek daugiau laimės...</p>	18
	Intymių santykių svarba	<p>...svarbūs...</p> <p>...aš labiau kalbu apie suaugusius žmones...</p> <p>...yra subrendę tai daryt...</p> <p>...tokie santykiai <...> normalus dalykas...</p> <p>...reikalingas dalykas normaliam žmogaus gyvenimui...</p> <p>...be tokių santykių neatsirastų vaikai...</p> <p>...kalbant apie <...> paauglius, jų santykiai galėtų apsieit ir be to...</p> <p>...aistra, hormonai, ypač paauglystėj...</p> <p>...nematau čia kažko blogo...</p> <p>...svarbu, kad tie seksualiniai santykiai būtų saugūs...</p> <p>...nepultų to daryt su bet kuo...</p> <p>...svarbu <...> su žmogum, kurį myli, gerbi...</p> <p>...ne su pirmu pasitaikiusiu...</p> <p>...nemanau, kad <...> yra kažkas blogo...</p> <p>...nekalbu apie keturiolikmečius...</p> <p>...nematau nieko blogo...</p> <p>...nemanau, kad reikia laukt, kol susituoksi...</p> <p>...jei tik viskas vyksta protingai, pagarbiai...</p>	18
Iš viso teiginių			73

Pirmoji diagnostinė sritis (žr. 5 lentelę) apima klausimus bei atsakymus, susijusius su respondentų vertybių supratimu ir asmeniniu požiūriu į jas. Lentelė susideda iš penkių subkategorijų. Jos atskleidžia respondentų požiūrį į meilę ir šeimą, į gyvybės išsaugojimą, intymių santykių svarbą, vartotojišką sekso kultūrą bei atsakomybės suvokimą. Iš viso išskirta 73 teiginiai. Plačiausiai savo nuomonę tiriamieji išsakė kalbėdami apie šeimą ir meilę, taip pat apie intymių santykių reikšmę.

Pasak Ustilaitės (2002), šiuolaikiniai paaugliai meilę dažnai tapatina su seksu. Atsižvelgiant į respondentų atsakymus, galima teigti, jog jie intymius santykius suvokia kaip vieną iš svarbių komponentų visaverčiams vienas kitą mylinčių žmonių santykiams: „...nemanau, kad <...> yra kažkas blogo...“; „...reikalingas dalykas normaliam žmogaus gyvenimui...“. Tiriamieji toleruoja nesantuokinius seksualinius santykius. Tokio požiūrio ir buvo galima tikėtis, kadangi jie patys vaiko susilaukė būdami nesusituokę ir nesulaukę pilnametystės. Tačiau negalima teigti, jog respondentai atsainiai žiūri į lytinius santykius tarp paauglių. Jie pabrėžia, kad pernelyg jauname amžiuje tokių santykių nederėtų pradėti, taip pat akcentuoja meilę, pagarbą ir atsakingą elgesį tarp intymiai bendraujančių partnerių: „...svarbu <...> su žmogum, kurį myli, gerbi...“; „...nepultų to daryt su bet kuo...“.

Kalbėdami apie meilę ir šeimą, respondentai pabrėžė, jog tai yra svarbiausi dalykai žmogaus gyvenime: „...patys artimiausi ir brangiausi žmonės...“; „...patys mylimiausi...“; „...jis man yra didžiausia vertybė...“; „...viską dėl savo vaiko padaryčiau...“. Pokalbio metu jie ne kartą akcentavo, kad šeima, o ypač vaikas, yra didelė vertybė. Vadinasi, nors ir jauni, jie supranta tai, kad yra atsakingi už naują gyvybę, o taip pat įsipareigoję vienas kitam. Kalbant apie atsakomybę, verta paminėti ir tai, kad tiriamieji suvokia neapgalvotą savo elgesį, kurio pasekmė yra ankstyva tėvystė ir motinystė. Jie pripažįsta, kad neatsakingai pasielgė, nors ir žinojo, kuo viskas gali baigtis. Iš to galima spręsti, jog tiek vaikinai, tiek merginos rimtai į tai žiūri ir sugeba elgtis protingai, tačiau jiems, kaip ir didelei daliai paauglių, kai kuriais atvejais sutrukdo naivus tikėjimas, jog nieko blogo nenutiks. Apie apgaulingą nuovoką rašė ir Leliūgienė (2002), teigdama, kad paauglės merginos remiasi nepatikima informacija ir taip tikisi nepastoti. Jos mano, jog tai yra nerealu.

Viena iš šios diagnostinės srities subkategorijų apima vartotojiškos sekso kultūros daromą įtaką paauglių elgesiui. Kaip teigia Juodraitis, Pocevičienė (2008), lytiškumo problema siejasi ne tik su paauglystėje vykstančiais fiziologiniais bei psichologiniais pokyčiais, bet ir su visuomenėje vyraujančiomis elgesio normomis, stereotipais. Šiuo klausimu respondentai buvo vieningi, teigdami, kad visuomenės informavimo priemonių propaguojamas sekso kultas smarkiai įtakoja paauglių ir net vaikų elgesį. Supratimas apie šio reiškinio žalą bręstančiai asmenybei rodo tiriamųjų mokėjimą kritiškai vertinti visuomenėje egzistuojančias normas, gebėjimą atsirinkti, kas jiems patiems priimtina ir kas ne.

Apibendrinus šią diagnostinę sritį, galima daryti išvadą, kad abu tyrimo dalyviai, nepaisant jauno amžiaus, suvokia, kas yra pagrindinės gyvenimo vertybės, vadovaujasi jomis augindami savo vaiką. Taip pat akcentuoja atsakomybės svarbą, suprasdami ir pripažindami savo klaidas ir jų pasekmes.

2 diagnostinė sritis. Saugus lytinis gyvenimas

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	ILIUSTRUOJANTYS TEIGINIAI	TEIGINIŲ SKAIČIUS
Informacija apie saugų lytinį gyvenimą ir neatsakingo elgesio pasekmes	Žinios apie abortą ir neigiamas jo pasekmes	...labai žiaurus dalykas... ...gali išvis vaikų nebeturėti... ...miršta dėl abortų... ...nebesusilaukia vaikų... ...sapnai negerai... ...psichologiškai <...> sunku išgyventi...	6
	Žinios apie lytiškai plintančias ligas ir užsikrėtimą jomis	...žinau, kad yra tokių ligų... ...visų <...> nežinau... ...žinau apie AIDS... ...teko ne daug girdėti... ...apie AIDS... ...esu girdėjęs... ...per kraują ir lytinius santykius... ...ne tiek daug žinau...	8
	Žinios apie kontraceptines priemones ir jų naudojimą	...žinojom... ...mokėdavom pasisaugot... ...žinau <...> prezervatyvus... ...visokių tablečių... ...pleistrų... ...tokių „mandrumų“ niekada nenaudojom... ...yra kontraceptinės tabletės... ...pleistrai... ...kažkokie žiedai... ...gali moterys <...> spiralę... ...žinau apie prezeratyvus... ...esame naudoję... ...tik <...> prezervatyvus... ...žinau, kaip jie naudojami... ...gal ir ne viską žinau... ...tik tiek ir nežinau... ...tikrai nežinočiau... ...mažai žinau... ...yra įvairių priemonių... ...priemonės nėra pigios...	20
Iš viso teiginių			34

Antroji diagnostinė sritis (žr. 6 lentelę) atskleidžia respondentų žinias apie saugų lytinį gyvenimą. Interviu metu buvo užduota keletas klausimų apie abortus, lytiškai plintančias ligas, priemones išvengti joms bei nepageidaujamam nėštumui. Išanalizavus atsakymus, teiginiai (34) buvo suskirstyti į tris subkategorijas.

Pasak Leliūgienės (2002), duomenys rodo, jog jaunimas nėra linkęs pastoviai naudoti apsisaugojimo priemones, nors ir žino apie jas. Interviu rezultatai patvirtina šį teiginį, kadangi pokalbio su tiriamaisiais metu paaiškėjo, jog jie žinojo, kaip galima apsisaugoti nuo nėštumo: „...mokėdavom pasisaugot...“; „...žinau apie prezeratyvus...“; „...žinau, kaip jie naudojami...“.

Respondentai teigė, kad naudodavosi apsaugojimo priemonėmis, tačiau ne visada. Kaip rodo išskirtose subkategorijose esantys teiginiai, pagrindinė jų naudota priemonė yra prezervatyvai. Iš pateiktų teiginių galima spręsti, kad tiriamieji yra girdėję apie įvairias kontraceptines priemones, tačiau mažiau informacijos turi apie tai, kaip reikia jomis teisingai naudotis.

Į klausimus apie lytiškai plintančias ligas respondentai atsakė gana lakoniškai. Kaip ir buvo galima tikėtis, jie paminėjo AIDS. Kitų ligų konkrečiai neįvardino, nors teigė žinantys dar keletą. Tai leidžia manyti, jog apie lytiškai plintančias ligas tiriamieji informacijos turi ne tiek ir daug, žino tik esminius dalykus – AIDS ir tai, jog šiomis ligomis galima užsikrėsti per kraują arba nesaugių lytinių santykių metu. Atsakymas į klausimą apie abortą parodė, jog respondentai žino apie šios procedūros neigiamas pasekmes moters fizinei ir psichologinei sveikatai. Taip pat dar kartą pasitvirtino tiriamųjų priešiškas nusiteikimas nėštumo nutraukimo atžvilgiu.

Šioje diagnostinėje srityje išskirti teiginiai leidžia daryti išvadą, kad respondentai žino, kaip reikia lytinį gyvenimą gyventi saugiai, tačiau išsamesnės informacijos apie teisingą kontraceptinių priemonių naudojimą bei lytiniu keliu plintančias ligas dar trūksta.

7 lentelė

3 diagnostinė sritis. Lytiškumo ugdymo šaltiniai

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	ILIUSTRUOJANTYS TEIGINIAI	TEIGINIŲ SKAIČIUS
Žinių lytiškumo ugdymo tema vertinimas, poreikis bei informacijos gavimo šaltiniai	Pagrindiniai žinių gavimo šaltiniai	...turiu vyresnių sesių <...> iš jų ir sužinojau... ...savaiame tos žinios atsirado... ...iš televizijos... ...žurnalų kokių... ...iš draugų... ...iš interneto... ...su draugėm ką nors pakalbėdavom... ...žurnalus skaitydavom... ...sesės pirkdavo visokių žurnalų... ...galima tos informacijos dabar kiek nori rast internete... ...visokių žurnalų yra... ...ką internete rašo, tai ne visada teisybė... ...visokių blogų svetainių yra...	13
	Priimtinausi informacijos teikėjai	...priklauso ir nuo mokytojų... ...yra tokių mokytojų, kuriuos mokiniai mėgsta... ...gal iš jų ir visai patiktų gauti tas žinias... ...gali ir mokyklos psichologas kartais pasikalbėt... ...socialiniai pedagogai <...> apie tą lytinį gyvenimą galėtų kažką kartais paorganizuot... ...ne taip čia svarbu iš ko gaut tas žinias...	13

		<p>...svarbu, kad įdomiai pasakotų, sugebėtų patraukti dėmesį...</p> <p>...nėra labai svarbu, kas ten mokykloj su vaikais apie tai kalbės...</p> <p>...visi turi gal į tai įsijungt...</p> <p>...ir mokytojai, ir kiti specialistai...</p> <p>...vyresni mokiniai gali kalbėtis su jaunesniais...</p> <p>...netgi maloniau bus tai išgirst iš mokinių, o ne iš mokytojų...</p> <p>...visko čia galima prigalvot...</p>	
	<p>Lytiškumo ugdymo mokykloje poreikis</p>	<p>...informacija yra tikrai svarbi...</p> <p>...žinoti reikia..</p> <p>...norėčiau plačiau <...> sužinoti...</p> <p>...neužtenka žinot...</p> <p>...kad būtų aišku...</p> <p>...jau toj šeštoj klasėj <...> turėjo papasakot...</p> <p>...anksčiau reikėtų...</p> <p>...tikrai ne devintoj klasėj...</p> <p>...manau, kad reikia...</p> <p>...galėtų bent mokytojai viską paaiškint...</p> <p>...mokytojai vis tiek viską galėtų paaiškint taip, kaip yra...</p> <p>...kažką organizuot, kas būtų susiję su <...> saugiu lytiniu gyvenimu...</p> <p>...visi tie specialistai kažkaip galėtų prie to prisidėt...</p> <p>...neteisinga užkraut <...> biologijos mokytojai...</p> <p>...kiekvienas gal kažką vis kito galėtų paaiškint...</p> <p>...padėtų spręst problemas, bendrautų...</p> <p>...reikia skirti tam dėmesio ir laiko...</p> <p>...reikia žinot...</p> <p>...reikia daryti specialias pamokas...</p> <p>...geriausia būtų <...> mokytojai ar kažkokie kiti specialistai...</p>	<p>20</p>
	<p>Pasitikėjimas mokytojais ir kitais mokyklos specialistais</p>	<p>...niekada nėjau pas nieką kalbėtis apie tokius dalykus...</p> <p>...niekada neprireikė...</p> <p>...net sugalvojęs nebūčiau...</p> <p>...niekada nėjau dėl tokių dalykų kalbėtis...</p> <p>...kažin kaip ten tie mokytojai būtų sureagavę...</p> <p>...žiūri tada kreivai...</p> <p>...būtų liepus pasakyt tėvams...</p> <p>...patį pranešus...</p> <p>...yra tokių mokytojų <...> durniais išvadina...</p> <p>...mokytojų darbas yra padėt, patart, o ne pasmerkt...</p> <p>...gal ir nepasitiki...</p> <p>...būtų kažkaip keista eit pas kokį mokytoją...</p> <p>...gėda, nedrąsu, baisu...</p> <p>...ką pagalvos ta mokytoja...</p> <p>...mokiniai nepasitiki tikrai mokytojais...</p> <p>...nesikreipia pagalbos...</p>	<p>24</p>

		<p>...nebuvo pagalvojus, kad reiktų auklėtojai gal pasakyti... ...tai atrodo nerealu eit pas mokytojus ir kalbėt... ...galėjau gal nueit pas psichologę... ...gal psichologė vis tiek būtų ką nors padėjus... ...tuo metu tikrai kalbėt apie tai su niekuo nenorėjau... ...mokytojai gal turėtų žinot, kaip reikia pelnyt pasitikėjimą mokinių... ...jie galėtų kaip nors prie jo prieit, pasidomėt, kas nutiko... ...parodyt kažkokį rūpestį, švelnumą...</p>	
	<p>Lytiškumo ugdymas šeimoje</p>	<p>...tikriausiai kad ne... ...neatsimenu, kad būtų buvę kažkokie konkretūs pokalbiai apie tai... ...mano tėvai irgi nekalbėjo... ...manau, kad reiktų... ...tėvai nelabai drįsta apie tai kalbėt... ...bijo... ...tokiom temom nėra labai lengva kalbėt... ...juk gerai savo vaikus pažįsta... ...jie geriausiai turėtų žinot... ...tėvai kaltina tą vaiką savo... ...nepagalvoja, kad ir jie kalti... ...juk nieko nekalbėjo su vaiku... ...nieko jam neaiškino... ...neatsakė į rūpimus klausimus... ...bijo kalbėt... ...gėdinasi... ...tėvai, kurie kalbasi <...> yra protingesni... ...pokalbių su tėvais ir trūksta... ...reikia pakalbėt su ta dukra, kaip to „pilvo išvengt“... ...nebūtų pakenkę, jei kada jie būtų pakalbėję apie tai... ...mamos su savo dukrom net nepakalba... ...bijo paaiškint... ...man irgi neaiškino... ...tėvai turėtų vaikams aiškint... ...nereikia laukt, kol vaikui bus 18 metų... ...reikia apie tai kalbėt... ...tėvai ne visi su vaikais apie tai kalba... ...jiems labiausiai turėtų rūpėt vaikų gerovė... ...turi būti protingi ir nebijoti savo vaikus apšviesti apie viską...</p>	<p>29</p>
	<p>Lytiškumo ugdymo mokykloje vertinimas</p>	<p>...truputį mokykloje... ...per biologiją mokytoja aiškino... ...pasakojo kažką... ...tada jau beveik viską ir žinojau... ...per biologijos pamokas... ...mokytoja pasakojo truputį... ...biologijos vadovėlyje buvo tokia tema... ...mokytoja pasakojo... ...gal kokioje devintoje klasėje...</p>	<p>28</p>

		...per vėlu... ...mokytoja atskirai su berniukais, atskirai su mergaitėm kalbėjo apie brendimą... ...apie mėnesines pasakojo... ...apie lytinius santykius, apsaugos priemones <...> pasakojo... ...per biologiją mokytoja kalbėjo apie tai... ...daug ko nežino... ...mokytojams atrodo, kad <...> per anksti su vaikais kalbėt apie tai... ...per tą biologiją nieko naujo ir nepasako... ...per biologiją juk yra tokios temos... ...būna kažkas apie brendimą žmogaus, dauginimąsi... ...per kitas pamokas tai kažkaip nežinau... ...pas mane mokykloje nebuvo ir nėra... ...neatsimenu, kad <...> apie tai kalbėtų... ...auklėtoja specialiai savo auklėtiniams buvo pakvietus seselę... ...niekas nakalbėjo... ...problema yra... ...mokiniam per mažai informacijos... ...nepasakojo niekas... ...buvo šiek tiek kalbama...	
Iš viso teiginių			127

Trečioji diagnostinė sritis (žr. 7 lentelę) apima šešias subkategorijas. Jose išskirti teiginiai atskleidžia respondentų nuomonę apie lytiškumo ugdymą mokykloje ir šeimoje.

Anot Pocevičienės (2007), lytiškumo ugdymui mūsų valstybės ugdymo institucijos skiria ne daug dėmesio, o tai įtakoja paauglių nesaugią lytinę elgseną. Šį teiginį patvirtina ir interviu rezultatai. Respondentai gana išsamiai atskleidė, kaip vertina mokykloje teikiamas žinias lytiškumo klausimais. Jų nuomone, informacijos teikimas šia tema yra gerokai per siauras. Lentelėje išskirti teiginiai parodo, kad pagrindines žinias lytiškumo klausimais mokiniai gauna per biologijos pamokas, tačiau, anot tiriamųjų, tos žinios yra nepakankamos ir teikiamos per vėlai.

Respondentai akcentuoja, jog biologijos mokytojai kalbėdami lytiškumo tema, labiausiai orientuojasi į žmogaus brendimą ir fiziologinius pokyčius šio laikotarpio metu. Lytinio gyvenimo tema beveik neliečiama. Tiriamieji tai vertina gana kritiškai, nes, jų nuomone, mokykloje turi būti teikiama informacija ne tik apie asmenybės vystymosi ypatumus, bet ir apie saugų lytinį gyvenimą ir visus su tuo susijusius dalykus. Kalbėdami apie lytiškumo ugdymo poreikį, respondentai ne kartą akcentavo, jog žinios šia tema yra itin svarbios ir jas teikti būtina. Jie taip pat pabrėžia, jog mokykloje lytiškumo ugdymu turėtų užsiimti ne tik biologijos mokytojai, bet ir kiti pedagogai bei specialistai. Jų nuomone, šiam ugdymui reikia skirti daugiau dėmesio.

Diagnostinėje srityje yra išskirta subkategorija, į kurią įeina teiginiai, atskleidžiantys mokinių pasitikėjimo pedagogais bei kitais specialistais būklę. Respondentų išsakyta nuomonė šiuo klausimu leidžia manyti, jog mokiniai nepasitiki pedagogais ir kitais mokykloje dirbančiais specialistais. Jie teigia, kad mokytojų požiūris tiek į paauglių nėštumą, tiek į kitas panašias problemas dažnai yra netolerantiškas, kartais net smerkiantis, todėl mokiniai, turėdami įvairių klausimų ar nemalonumų, vengia kreiptis pagalbos į mokykloje dirbančius specialistus. Tiriamieji teigia, kad mokytojai ir kiti ugdymo specialistai turėtų stengtis pelnyti moksleivių pasitikėjimą, rodyti rūpestį, nuolat domėtis kiekvienu mokiniu. Toks požiūris rodo tiriamųjų supratimą apie tai, kad pedagogo pareiga yra visokeriopai padėti ugdytiniui, gilintis į iškilusias problemas, o ne smerkti dėl jų neatsakingų poelgių.

Šios diagnostinės srities subkategorijos ir jas iliustruojantys teiginiai taip pat atskleidžia pagrindinius informacijos lytiškumo klausimais šaltinius. Kaip ir buvo galima tikėtis, respondentai nurodė, jog didžiąją dalį žinių tokiomis temomis jie gavo masinių informavimo priemonių (televizija, internetas, spauda) dėka. Kaip informacijos šaltinį taip pat išskyrė ir draugus bei vyresnius brolius/seseris. Tėvų padėtis, šiuo atveju, panaši kaip ir pedagogų. Respondentai teigė, kad nei pas vieną, nei pas kitą šeimoje su vaikais nebuvo kalbama tokiomis temomis. Jų nuomone, tėvai vengia ir nedrįsta kalbėti apie tai.

Paaugliai noriai dalyvautų įgyvendinant lytiškumo ugdymą tiek popamokinėje, tiek individualioje veikloje (Pocevičienė, 2007). Tai rodo ir interviu dalyvavusių respondentų išsakyti teiginiai apie tai, kad visi specialistai ir mokytojai turi įsitraukti į lytiškumo ugdymo vykdymą. Jų nuomone, mokykloje galima ir reikia organizuoti įvairių veiklą, kurios pagrindinis tikslas būtų informacijos lytinio gyvenimo bei su tuo susijusių žinių teikimas.

8 lentelė

4 diagnostinė sritis. Socialinio pedagogo dalyvavimas lytiškumo ugdymo procese

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	ILIUSTRUOJANTYS TEIGINIAI	TEIGINIŲ SKAIČIUS
Požiūris į socialinio pedagogo veiklą ir veiklos galimybes vykdant lytiškumo ugdymą	Pasitikėjimas socialiniu pedagogu	...kuo daugiau bendrauti su mokiniais, kad įgytų jų pasitikėjimą... ...mokiniai <...> nepasitiki... ...pasitikėjimą galima pelnyti... ...norėtų pasitikėti socialine pedagoge... ...bijo kreiptis... ...jaučiasi nedrąsiai... ...turi būti labai artimi ryšiai...	7
	Socialinio pedagogo veikla mokykloje	...reikalinga tik <...> maitinimams tvarkyt... ...su mokiniais, kur ką nors prisidirba ten aiškintis... ...su jų tėvais...	15

		<p>...pilna <...> darbų, problemų... ...ne visai atitinka tai, ką ji turėtų dirbti... ...užsivertus popierizmu... ...su mokiniais bendrauti mažai lieka laiko... ...sprendžia kitas problemas... ...turi kitų darbų... ...neturėtų laiko... ...užsiima <...> renginiais apie smurtą... ...patyčias... ...organizuoja prevencijas dėl rūkymo, narkotikų, alkoholio... ...suteikia <...> žinių, susijusių su žalingais įpročiais, smurtu... ...apie tokius dalykus nelabai kalba...</p>	
	<p>Socialinis pedagogas, kaip lytiškumo ugdymo dalyvis</p>	<p>...priklauso kažką daryti su tuo lytiniu ugdymu... ...galėtų kalbėtis su mokiniais apie tai... ...privalo galvoti... ...pateikti tokią informaciją mokiniais... ...turi kalbėti apie viską... ...pakankamai tinkamas žmogus... ...galėtų <...> vykdyti... ...turėtų padėti... ...stengtis, kad <...> problemų būtų <...> mažiau... ...turėtų ugdyti... ...mokymas apie lytinį gyvenimą yra būtinas... ...išmokyti protingai elgtis... ...turi stengtis tai daryti... ...įdomiai tą veiklą vykdyti... ...mokiniai nepabijotų pasikalbėti... ...prisidėtų prie to... ...būtų įdomiau...</p>	<p>17</p>
Iš viso teiginių			<p>39</p>

Paskutinė diagnostinė sritis (žr. 8 lentelę) atskleidžia respondentų nuomonę apie socialinį pedagogą, kaip lytiškumo ugdymo dalyvį. Prasminiai vienetai sugrupuoti į tris subkategorijas, apimančias požiūrį į socialinio pedagogo veiklą mokykloje, socialinio pedagogo dalyvavimą moksleivių lytiškumo ugdyme bei pasitikėjimą juo kaip specialistu.

Leliūgienė (2003), nagrinėdama socialinio pedagogo veiklą, išskiria aktualias socialinės pedagogikos problemas: narkomaniją, alkoholizmą, nusikalstamumą, deviantinį paauglių elgesį ir kt. Autorė pažymi, jog problematiškas paauglių elgesys yra ir ugdymo proceso defektų šeimoje bei mokykloje padarinys. Seksualiniai santykiai ankstyvame amžiuje ir jų pasekmės taip pat yra viena iš probleminių sričių.

Leliūgienės (2002) teigimu, lytiškumo ugdymas mokyklose jau ilgą laiką yra neišsprendžiama problema. Dėl to galima teigti, kad seksualinio ugdymo problema turėtų būti priskiriama prie socialinių – pedagoginių problemų srities. Anot autorės, viena iš paauglių

problematiško elgesio priežasčių yra moraliniai – etiniai veiksniai. Šiuolaikinėje visuomenėje tarp prioritetinių vertybių atsidūrė materialiniai dalykai, o dvasiniai prarado savo vertę, taip pat labai nukrito dorovės ir moralės lygis. Paauglių lytinė elgsena irgi yra viso to pasekmė, kadangi, pasak Ustilaitės (2002), šių dienų jaunimas meilę tapatina su kūniškais malonumais, o tai nustelbia žmogaus vertę ir iškelia tik jo seksualumą.

Remiantis šiais teoriniais aspektais, galima teigti, jog viena iš socialinio pedagogo veiklos mokykloje sričių yra lytiškumo ugdymas. Interviu metu respondentai išsakė savo nuomonę apie socialinį pedagogą lytiškumo ugdymo kontekste. Išanalizavus gautus duomenis, galima pastebėti, jog, tiriamųjų manymu, socialinis pedagogas privalo dalyvauti lytiškumo ugdymo vykdyme. Jų teigimu, šis specialistas yra tinkamas tokios informacijos teikimui, tačiau praktiškai tuo neužsiima, nes didžiąją dalį savo darbo laiko skiria įvairių dokumentų tvarkymui. Respondentų teigimu, socialinis pedagogas su mokiniais bendrauja paprastai tik tada, kai šie padaro kažką negero. Šis bendravimas apsiriboja nusikaltusio moksleivio pasiaiškinimais ir socialinio pedagogo pastabomis dėl netinkamo elgesio.

Tyrimo dalyvių teiginiai leidžia manyti, kad mokiniai gali pasitikėti socialiniu pedagogu, tačiau tam, kad tai vyktų realiai, šis specialistas turi kuo daugiau bendrauti su moksleiviais, gebėti įtikinti, kad esant bet kokioms problemoms ar klausimams jie gali kreiptis į jį. Lytiškumas ir viskas, kas su juo susiję, yra gana subtili tema, todėl reikalauja ypatingo dėmesio ir mokėjimo tinkamai pateikti informaciją. Išskirti teiginiai leidžia pastebėti, jog tiriamieji visiškai normaliai ir palankiai reaguotų į veiklą, susijusią su saugaus lytinio gyvenimo mokymu. Socialinis pedagogas mokykloje vykdo įvairaus pobūdžio prevenciją, todėl, pasak respondentų, į tai būtų galima įtraukti ir lytiškumo ugdymą, siekiant padidinti jo efektyvumą.

Apibendrinus interviu metu gautus rezultatus, galima teigti, kad mokiniams trūksta žinių, patikimos informacijos apie lytinį gyvenimą, jo teigiamas ir neigiamas puses. Tyrimo respondentai akcentuoja lytiškumo ugdymo stoką mokykloje, taip pat ir šeimoje. Tai dar kartą patvirtina egzistuojančią aktualią problemą visuomenėje.

Išvados

1. Mokslinės literatūros analizė atskleidžia, kad paauglių lytinė elgsena traktuojama kaip problematiška šios amžiaus grupės asmenų sritis. Dėl to lytiškumo ugdymui svarbu skirti kuo didesnę dėmesį. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija yra patvirtinusi ne vieną įstatymą, susijusį su moksleivių rengimu šeimai ir lytiškumo ugdymu. Vadinasi, švietimo tradicijos mūsų valstybėje yra tinkamos šių ugdymo klausimų sprendimui. Tačiau rengimas šeimai ir lytiškumo ugdymas mūsų šalyje dar nėra įgavęs sistemingos ir nuoseklios veiklos pobūdžio.

2. Mūsų valstybėje iki šiol nėra suformuotos lytiškumo ugdymo koncepcijos, todėl egzistuoja priešprieša tarp integruoto į bendrojo lavinimo turinį lytiškumo ugdymo ir lytinio ugdymo pagal ugdytinių poreikius. Lytiškumo ugdymo stoka, nepakankamas jo efektyvumas ugdymo įstaigose, menkas tėvų vaidmuo, nepalanki sociokultūrinė aplinka sudaro prielaidas nesaugiai paauglių lytinei elgsenai.

3. Paaugliai turi nemažai informacijos lytiškumo tema, tačiau, jų teigimu, šios žinios mokykloje per vėlai teikiamos ir nėra efektyvios. Respondentų manymu, pedagogai vengia kalbėti tokiomis temomis. Panašiai situacija apibūdinama ir kalbant apie lytiškumo ugdymą šeimoje, todėl paaugliai ugdymo būklę šiuo klausimu vertina neigiamai.

4. Dauguma respondentų kaip pagrindinį informacijos lytiškumo ugdymo tema šaltinį nurodo masines visuomenės informavimo priemones, o ne pedagogus, kitus mokyklos specialistus ar šeimos narius. Rezultatai rodo, kad mokykloje lytiškumo ugdymu iš esmės užsiima tik biologijos mokytojai. Iš gautų duomenų galima spręsti, jog moksleiviai norėtų ir kitų specialistų, pvz., psichologų, visuomenės sveikatos specialistų, jaunimo centrų atstovų, dalyvavimo šiame ugdyme. Tai rodo respondentų poreikį būti ugdomiems šiuo aspektu ir gauti kuo daugiau reikalingos informacijos.

5. Mokslinėje literatūroje ir ugdymo programose nurodoma, kad lytiškumo ugdymas – tai ir socioedukacinės veiklos kryptis. Duomenys atskleidžia, kad socialinių pedagogų dalyvavimas lytiškumo ugdyme yra minimalus. Teigiama, kad socialinis pedagogas mokykloje atlieka daug kitų funkcijų ir dėl to negali skirti pakankamai laiko bendravimui su mokiniais. Pastebimas ir socialinių pedagogų kompetencijos vykdyti lytiškumo ugdymą trūkumas. Patys socialiniai pedagogai norėtų daugiau dėmesio ir pagalbos siekiant įgyti reikiamų žinių bei įgūdžių.

Rekomendacijos

Bendrojo lavinimo mokyklos veiklos kokybės gerinimas yra svarbus Lietuvos švietimo politikos prioritetas. Moksleivių rengimas šeimai ir lytiškumo ugdymas – tai sritis, kelianti daug diskusijų ir abejonių, vis svarstoma, ar mokykla apskritai stengiasi kokybiškai veikti šio ugdymo labui.

Bendrojo lavinimo mokyklose dirbančio socialinio pedagogo veiklos specifika ir jos įvairiapusiškumas iš specialisto reikalauja daug bei įvairių kompetencijų, galinčių padėti jam teikti kokybiškas ir kvalifikuotas paslaugas. Tyrimas atskleidė, jog socialinio pedagogo gebėjimai, žinios ir įgūdžiai, reikalingi vykdant moksleivių lytiškumo ugdymą, yra per menki. Šios rekomendacijos skirtos socialiniams pedagogams bei kitiems ugdymo specialistams.

1. Socialinis pedagogas turėtų palaikyti glaudesnę bendradarbiavimą su mokyklos klasių auklėtojais, pedagogais, mokinių tėvais, stengiantis juos sudominti, motyvuoti ir įtraukti į moksleivių lytiškumo ugdymo procesą.

2. Nuolatinis savo kompetencijų tobulinimas ir plėtojimas socialiniam pedagogui gali padėti aktyviau dalyvauti vykdant lytiškumo ugdymą. Svarbu imtis iniciatyvos (pvz.: rengti specialias pamokėles/pokalbius su mokiniais, organizuoti kitų specialistų apsilankymą ir bendravimą su paaugliais lytiškumo tema ir pan.), pelnyti mokinių pasitikėjimą.

3. Būtina atsižvelgti į jaunų žmonių požiūrį. Praktikoje taikomų lytiškumo programų veiksmingumas bei atitikimas paauglių poreikiams turėtų būti nuolat vertinamas.

4. Kiekvienas lytiškumo ugdymą vykdantis pedagogas ar kitas specialistas pirmiausia privalo ugdyti paauglių dorovę, akcentuoti vertybių svarbą, padėti bręstančiam žmogui suvokti, kas yra teisinga ir kaip elgtis nereikėtų, nuolat kalbėti apie atsakomybę ir padėti paaugliams ją išsiugdyti. Lytiškumo ugdymas neturėtų prasidėti ir apsiriboti vien tik informacija apie fiziologinius dalykus.

5. Vieningomis visos mokyklos bendruomenės, mokinių tėvų bei kitų visuomenės narių, daugiau ar mažiau susijusių su lytiškumo ugdymu, pastangomis reikia kurti šiuolaikinei visuomenei pritaikytą, pozityvią, bendražmogiškosiomis vertybėmis pagrįstą ugdymo sistemą, kuri padėtų jaunam žmogui susiformuoti teisingą požiūrį į lyties ir lytiškumo srities dalykus, sėkmingai integruoti asmeninę lytinę galią, ją tinkamai socializuoti suskuriant harmoningą dvasios ir kūno vienovę

Literatūra

1. Adomaitis, R. (2011). *Jeį myliu ir noriu, vadinasi galiu*. Sveikas žmogus. http://www.sveikaszmogus.lt/Straipsniai_zurnale-6583-Jei_myliu_ir_noriu_vadinasi_galiu (žiūrėta 2013-01-29).
2. Augis, R. ir kt. (Red. kol.). (1993). *Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
3. Bitinas, B., Rajeckas, V., Vaitkevičius, J., Bajoriūnas, Z. (1981). *Pedagogika*. Vilnius: Mokslo.
4. Boicova, S. (2010). *Mokytojų, įgyvendinančių rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programą, profesinio tobulėjimo poreikiai*. Magistro darbas. Kaunas: VDU.
5. Bajoriūnas, Z., Ustilaitė, S. (2001). Šeimos poveikis paauglio seksualiniam elgesiui. *Pedagogika*, 53, 3 – 7.
6. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydzūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė.
7. Bokemiūlis, J. (2000). *Lytinė branda ir jos krizės*. Vilnius: Lietuvos Valdorfo pedagogikos centro leidykla.
8. Bormanas, R., Šilė, H. (1982). *Tėvams apie lytinį auklėjimą*. Kaunas: Šviesa.
9. Budrikienė, M. (2012). *Proto ir psichinės negalios jaunuolių lytinio brendimo iššūkiai ir jų instituciniai sprendimai*. Magistro darbas. Kaunas: VDU.
10. Burns, R. B. (2000). *Introduction to Research Methods*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publication.
11. Charles, C. M. (1999). *Pedagoginio tyrimo įvadas*. Vilnius: Alma littera.
12. Cymru, C. (2000). *Tarp žmonių*. Vilnius: Apyaušris.
13. Corsini, J. R. (2002). *The dictionary of psychology*. USA: Brunner – Routledge.
14. Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2003). *Statistika ir jos taikymai*. I dalis. Vilnius: TEV.
15. Daudaravičienė, V. (2001). Lytinis ugdymas ar lytinis švietimas? *Pedagogika*, 49, 43 – 53.
16. *Dėl Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos patvirtinimo* (2007). Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=292322&p_query=&p_tr2= (žiūrėta 2012-12-08).
17. *Dėl Vaikų ir jaunimo rengimo šeimai programų rengimo metodinių rekomendacijų patvirtinimo* (2006). Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=271058&p_query=D%EB1%20Vaik%

F8%20ir%20jaunimo%20rengimo%20%F0eimai%20program%F8%20rengimo%20metodini%F8%20rekomendacij%F8%20patvirtinimo&p_tr2=2 (žiūrėta 2012-12-14).

18. *Dėl valstybinės švietimo strategijos 2003 – 2012 metų nuostatų* (2003). Prieiga per internetą: <http://www.litlex.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id=65709> (žiūrėta 2010-01-08).

19. Erikson, E. H. (2004). *Vaikystė ir visuomenė*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.

20. Freud, S. (1999). *Psichoanalizės įvadas*. Paskaitos. Vilnius: Vaga.

21. Grabauskas, V. (Sud.). (1994). *Medicinos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

22. Grigas, R. (1995). *Tautos likimas: sociologinė apybraiža*. Vilnius: Rosma.

23. Grinienė, E., Lindišienė, D., Maračinskienė, E., Vaitkevičius, J. (1990). *Mokymosi įtaka vaiko ir paauglio organizmui*. Kaunas: Šviesa.

24. Gučas, A. (1990). *Vaiko ir paauglio psichologija*. Kaunas: Šviesa.

25. Imelinskis, K. (1999). *Lytinio gyvenimo psichohigiena*. Vilnius: Avicena.

26. Young, M. (1998). *The Curriculum of the Future: From the 'new sociology of education' to a critical theory of learning*. London: Falmer.

27. Jakavičius, V., Juška, A. (1996). *Mokyklos pedagogika*. Kaunas: Šviesa.

28. Jaruševičienė, L., Valius, L. (2005). *Jaunų žmonių lytinė ir reprodukcinė sveikata*. Kaunas: Vitae Litera.

29. Jociūtė, A., Kuliešytė, E., Ustilaitė, S. (2005). Jaunų žmonių lytiškumo ugdymas. Jaruševičienė, L., Valius, L. (Sud.). *Jaunų žmonių lytinė ir reprodukcinė sveikata* (p. 44 – 48). Kaunas: Vitae Litera.

30. Jovaiša, L. (1985). *Ugdymo gairės*. Kaunas: Šviesa.

31. Jovaiša, L. (1993). *Pedagogikos terminai*. Kaunas: Šviesa.

32. Jovaiša, L. (1997). *Krikščioniško ugdymo prielaidos ir metodas // Lietuvos edukologija*. Vilnius: Leidybos centras.

33. Jovaiša, L. (2001). *Edukologijos pradmenys*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

34. Juodraitis, A., Pocevičienė, R. (2008). Paauglių požiūris į ankstyvus lytinius santykius. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2(18), 161 – 121.

35. Juškelienė, V., Kalinkevičienė, A., Ustilaitė, S. (2009). Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos įgyvendinimo situacija Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose. *Pedagogika*, 96, 109 – 115.

36. Kaffemanienė, I. (2006). *Negalės ir socialinės gerovės tyrimų metodologiniai aspektai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

37. Kajokienė, I., Žukauskienė, R. (2011). Paauglių seksualumo patyrimas: teorinė analizė. *Socialinis darbas*, 10 (2), 353 – 364.

38. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai (edukologija ir kiti socialiniai mokslai)*. Kaunas: Judex.
39. Kardelis, K. (2007). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Lucilijus.
40. Keinys, S. ir kt. (Red. kol.). (2000). *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
41. Klimas, V. (1995). *Du požiūriai į seksualumą. Šeimos planavimas: medicininiai ir socialiniai aspektai*. Konferencijos medžiaga. Vilnius: Pradai.
42. Kuuzeorg – Petrikonienė, I. (2012). *Seminaras pedagogams apie jaunimo lytiškumo ugdymą Kaune*. Kauno arkivyskupijos Katechetikos centro informacija. <http://www.kaunoarkivyskupija.lt/index.php?id=140&ncid=2&nid=1168> (žiūrėta 2013-01-14).
43. Kvieskienė, G. (2003). *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius: VPU.
44. Leliūgienė, I. (2002). *Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas*. Kaunas: Technologija.
45. Leliūgienė, I. (2003). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologija.
46. Liobikienė, N. (2009). Žmogaus lytiškumas. *Artuma*, 2, 4 – 6.
47. Liukinevičienė, L. (Sud.). (2001). *Lytiškumas ir švietimas: pažiūrų, stereotipų ir ugdymo turinio tyrimai: mokslo darbai*. Vilnius: Moterų informacijos centras.
48. Luobikienė, I. (2000). *Sociologija: bendrieji pagrindai ir tyrimų metodika*. Kaunas: Technologija.
49. Luobikienė, I. (2005). *Sociologinių tyrimų metodika*. Kaunas: Technologija.
50. Maceina, A. (1991). *Tautinis auklėjimas*. Kaunas: Šviesa.
51. Madueño, C. (2004). *Paauglio seksualumas*. Vilnius: Naujoji Rosma.
52. Matthias, I. (2005). Dialogues on Sexuality and Gender. *In Dialogues on Sexuality, Gender and Psychoanalysis*, 1 – 22.
53. Miller R., Brewer J. (2003). *The A-Z of social research: a dictionary of key social science research concepts*. London.
54. Myers, D. G. (2000). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
55. Moore, S., Rosenthal, D. (2006). *Sexuality in Adolescence: Current Trends*. Psychology Press.
56. Narbekovas, A., Meilius, K. (2002). Biotechnologijos: pagalba ar iššūkis šeimai kaip institucijai? *Sveikatos mokslai*, 2 (18), 84 – 91.
57. Narbekovas, A., Obelenienė, B., Pukelis, K. (2008). *Lytiškumo ugdymo etika*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
58. Navaitis, G. (1996). *Psichologinė parama šeimai*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.
59. Navaitis, G. (2001). *Psichologinė parama paaugliui*. Vilnius: Kronta.

60. Obelenienė, B., Pukelis, K. (2004). Lytinis švietimas Lietuvoje ir pasaulinė reprodukcinė ideologija. *Soter*, 13 (41), 109 – 125.
61. Pažėraitė, E. (2011). *Vaikų lytiškumo ugdymo ypatumai katalikiškoje ir sekularioje šeimoje*. Magistro darbas. Kaunas: VDU.
62. Pocevičienė, R. (2007). *Lytiškumo ugdymo reikšmė lytinio tapatumo formavimuisi ir lytinei elgsenai*. Magistro darbas. Šiauliai: ŠU.
63. Rupšienė, L. (2007). *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
64. Ruškus, J., Merkys, G. (2002). Bausmė ir ugdymas: įkalinimo bei priežiūros įstaigų misijų prieštaravimas. G. Merkys ir kt. (Sud.), *Nepilnamečių resocializacija: Lietuvos nepilnamečių priežiūros įstaigų psichosocialinė ir edukacinė situacija* (p. 20 – 33). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
65. Ruškus J. (2010). *Socialinio darbo magistro baigiamojo darbo rengimo metodinės rekomendacijos*. Kaunas: VDU.
66. Ruzgaitė, D., Patašiūtė, I., Jakubčionytė, R. (2002). Paauglių žinios apie reprodukcinę sveikatą ir ankstyva lytinio gyvenimo patirtis. *Lietuvos akušerija ir ginekologija*, T. 5, 281 – 286.
67. Stankūnienė, V., Baublytė, M., Kanopienė, V., Mikulionienė, S. (1999). *Gimstamumas ir šeima: biografinis požiūris*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
68. Stankūnienė, V., Mitrikas, A. (1997). *Šeima ir gimstamumas Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
69. Šalkauskis, S. (1991). *Pedagoginiai raštai*. Kaunas: Šviesa.
70. Šidlauskienė, V. S. (2011). *Lytis ir lyčių lygybės politika švietime: į lytiškumo ugdymą (si) orientuotų modelių konstravimas institucijose*. Šiauliai: ŠU.
71. Tidikis, R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimo metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras.
72. Tolman, D. L., McClelland, S. I. (2011). Normative Sexuality Development in Adolescence: A Decade in Review, 2000-2009. *Journal of Research in Adolescence*, 21 (1), 242 – 255.
73. Ustilaitė, S. (2000). Paauglių pirmųjų lytinių santykių patirties poveikis tolimesniam jų lytiniam elgesiui. *Pedagogika*, 43, 147 – 153.
74. Ustilaitė, S. (2001). *Paauglių lytiškumo raiška ir jos psichopedagoginės korekcijos prielaidos*. Daktaro disertacija. Vilnius: VPU.
75. Ustilaitė, S. (2002). Šiuolaikinių paauglių meilės samprata. *Pedagogika*, 62, 18 – 22.
76. Ustilaitė, S. (2003). Seksualinių santykių paplitimas tarp 14 – 17 metų amžiaus moksleivių. *Pedagogika*, 69, 243 – 247.

77. Ustilaitė, S., Juškeliene, V. (2004). Teigiamo požiūrio į dorovines vertybes ugdymas – brandaus lytiškumo pamatas. *Pedagogika*, 70, 201 – 206.
78. Ustilaitė, S. (2007). Vaiko ir paauglio psichosocialiniai vystymosi tarpiniai ir juos atitinkantys baziniai poreikiai. Ustilaitė, S. ir kt. (Red. kol.). *Vaikų ir jaunimo rengimo šeimai programų rengimas*. Mokomoji metodinė priemonė (p. 42 – 44). Vilnius: VPU.
79. Ustilaitė, S., Gudžinskienė, V., Jakučiūnienė, D., Petronis, A. ir kt. (Red. kol.). (2007). *Vaikų ir jaunimo rengimo šeimai programų rengimas: mokomoji metodinė priemonė*. Vilnius: „Sapnų sala“.
80. Ustilaitė, S. (2008). *Lytiškumo ugdymas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
81. Ustilaitė, S., Stonienė, L., Dapkevičienė, J. (2008). *Lytiškai plintančių infekcijų prevencija mokykloje*. Vilnius: Kronta.
82. Vaičiulienė, A. (2004). *Paauglio psichologija*. Vilnius: Presvika.
83. Vaisas, M. (2003). *Lytinis auklėjimas*. Vilnius: Lietuvos Valdorfo pedagogikos centro leidybos grupė.
84. Valackienė, A. (2007). *Sociologinis tyrimas: vadovėlis*. Kaunas: KTU.
85. Viliūnas, V. (2006). Žmogaus dauginimosi ismtinktai. *Psichologija*, 36, 20 – 33.
86. Žydžiūnaitė, V. (2001). *Slaugos mokslinių tyrimų metodologijos pagrindai*. Vilnius: Slaugos darbuotojų tobulinimosi ir specializacijos centras.
87. Žydžiūnaitė, V. (2007). *Tyrimo dizainas: struktūra ir strategijos*. Kaunas: Technologija.
88. Wojtyła, K. (1994). *Meilė ir atsakomybė*. Vilnius: Aidai.
89. Wojtyła, K. (1997). *Asmuo ir veiksmai*. Vilnius: Aidai.
90. Каган, В. Е. (1991). Воспитателю о сексологии. *Педагогика*, 256.

Inga Skiotytė

Sexuality Education as a Socio-Educational Problem: a Process of Evaluation

The Master's Degree Thesis

Summary

The study object of Master thesis is sexual education in socio-educational perspective. The main objective of this work – to reveal the opportunities of social pedagogue activities in sexual education process.

The thesis analyzed teoretical concepts of sexual maturity and sexuality, also it revealed the social pedagogues and teenagers attitude to sexual education and it current situation. Hypothesis put forward, that sexual education tasks in schools is implemented unsystematically and not involving a group of complex, caused by poor use of teaching staff competencies and capabilities. The thesis objectives 1) to find out social pedagogues attitude in preparing students for making family, importance of sexual education and it current situation; 2) to reveal opportunities of social pedagogues participation in students sexual education process; 3) identification of teenagers opinion to current sexual education state; 4) to reveal teenagers attitude of social pedagogue participation in their sexual education process; 5) to present optimization guidelines of social pedagogue involvement in students sexual education process.

Semi-standardized type of interview was conducted by participating of 10 qualified social pedagogues and professionals working in this field, and also young couple (guy and girl) who as teenagers had a child. The data is analyzed by using a qualitative – interpretative analysis of content method.

During the interview the main objective was to reveal teenagers attitude to sexual education implementation in comprehensive school and the role of social pedagogue in this process.

The main conclusions of the research reveals that students have a sufficient amount of information on subject of sexual education, but they say that the knowledge in school comes too late and also insufficiently provided. Interview participants emphasize that pedagogues is avoiding to talk about such topics. The results indicates that sexual education in schools is often attributed only to biology teachers and other pedagogues is unwilling to get involved.

It is indicated that sexual education has the same meaning as socio-educational activities. The data reveals that participation of social pedagogues in sexual education is still minimal. According to the respondents, the social pedagogues in school is responsible for many other functions, and thus can not provide sufficient time for interaction with students. It is also noticeable the lack of expertise to implement sexual education activities. Social pedagogues would like more attention and assistance in helping them to acquire the necessary knowledge and skills.

Keywords: teenagers, sexual behavior, sexual conduct, sexual maturity, sexuality, socio-educational activities.

PRIEDAI